

BÁCSMEGYE SZOCIÁLIS HELYZETE

ÍRTA:
TÖRÖK LÁSZLÓ
VÁROSI SZOCIÁLIS TANÁCSADÓ

1939.

NYOMTA A FELSŐ-BÁCSKA NYOMDA (BERNÁTH ZOLTÁN) JÁNOSHALMA

KIADÁSÉRT A SZERZŐ FELEL.

Nagyméltóságú m. kir. Belügyminiszter Úr!

Kegyelmes Uram!

Bács-Bodrog vármegye szociális, gazdasági és népesedési helyzetéről készített összefoglaló jelentésemet mély tisztelettel benyújtom.

Szociális tanácsadói működésem során igyekeztem a vármegye túlnyomóan mezőgazdasági népességének életviszonyait, a lakosság különböző rétegeinek szociális és gazdasági helyzetét a legteljesebb mértékben megismerni, tanulmányozás tárgyává tettem a népesség egyéb életkörülményeit is, hogy az egész törvényhatóság életéről átfogó képet alkothassak magamnak. Most benyújtott jelentésem így nem szorítkozik kizárólag a szociális problémák feltárására, hanem felölel néhány olyan kérdést is, amely bár közvetlenül nem szociális vonatkozású, de a megye életében nagyfontosságú és a magyar jövő kialakítása szempontjából figyelemreméltó.

Jelentésem nem teljes. Kiegészíti azt a működésem során az egyes problémákról részletesen külön-külön Nagyméltóságodhoz és a Belügyminisztérium illetékes ügyosztályához előterjesztett több beadványom.

A statisztikai adatok illusztrálásához rajzolt grafikonokat és a megyében készített fényképfelvételeket külön nyújtom be Nagyméltóságodhoz.

Baja₁ 1939. szeptember hó.

Mély tisztelettel:

TÖRÖK LÁSZLÓ
vármegyei szociális tanácsadó.

A megye valamennyi községe nagyközség. A községek lélekszáma 14.839 (Jánoshalma) és 772 (Mátételke) között változik. A megye lakossága 1869-ben 73.237, a lélekszám emelkedése tehát 61 év alatt 36.231 fő. (Az 1869-es adatban Kelebia és Tompa községek lélekszáma nem szerepel, mert az az elcsatolt Szabadka város adataiból nem hasítható ki.)

A községek átlagos lélekszáma és határának átlagos területe járásonként 1930-ban:

	<i>átlagos lélekszám</i>	<i>átl. terület kat. hold</i>
bajai járás	3242	8893
bácsalmási járás	4501	10007
jánoshalmi járás	6012	18885

A települések nagysága szempontjából, mint látható, Bács-megye átmenetet képez a nagyhatárú, nagylélekszámú, alföldi jellegű községek (jánoshalmi járás) és a Dunántúl között.

A népesség fejlődése és eloszlása a mai területen erős összefüggésben van ezzel a most említett táji sajátossággal. A teljesen alföldi jellegű községek fejlődése gyorsabb, mint a bajai járás községeié, amelyek sokban hasonlítanak a dunamenti és dunántúli, tolnai-baranyai halódó községekhez. A mezőgazdálkodás belterjességének népességtömörítő hatása is ma már inkább érvényesül azokban a községekben, ahol a mezőgazdálkodás színvonala kevésbé magas és ahol még mindig sok az eddig műveletlen homokterület, mint a bajai járásban és a bácsalmási járás néhány községében, ahol a gazdálkodás mai rendszere mellett a föld újabb népességet jelentékeny mértékben már képtelen felvenni, viszont a mezőgazdasági ipar kifejlődése még nem kezdődött meg.

A népesség megoszlása a vármegye három járásában %-ban:

	<i>1869-ben</i>	<i>1930-ban</i>
bácsalmási járás	32.0	37.0
bajai „	46.0	35.6
jánoshalmi „	22.0	27.4

A bajai járás községei újabb tömegeket csak jóval kisebb mértékben képesek magokhoz vonzani, mint a bácsalmási járás községei de — mint később látni fogjuk — baj van a természetes szaporodással is, s emiatt a járás népességének fejlődése lassabb ütemű.

Népeségfejlődés szempontjából a bácsalmási járás a megye két másik járása között áll.

A jánoshalmi járás népessége 1869—1930 között a legerősebb fejlődést érte el a vármegyében, annak ellenére, hogy a rossz földbirtokviszonyok miatt (Kisszállás, Mélykút, Borota), ebből a járásból állandó elvándorlás történik. A jánoshalmi járás 5 községének vándorlási vesztesége 1921 — 1930 között 1167 lélek (4.2 %), ugyanakkor a bajai járásba 1191 (3.4 %), a bácsalmási járásba pedig 2294 fő (6.6 %) vándorolt be.

A tényleges szaporodás nagysága járásonként %-ban:

	1869—1900	1901—1930	1869—1930
bácsalmási járás	36'3	26'7	72'8
bajai „	11'0	4'4	15'9
jánoshalmi „	29'7	42'5	84'9
Bács m.	23'3	21'2	37'1
Csonkaország	36'8	26'7	73'3

Látható, hogy a vármegye tényleges szaporodása a vizsgált egész időszakban jóval kisebb, mint az országos átlag. Különösen gyengén szaporodik a bajai járás s az országos átlagot egyedül a jánoshalmi járás haladta túl.

A népesség községenként! eloszlására vonatkozólag tájékoztatást adnak az általános népsűrűség 1930. évi adatai:

tatást adnak az általános népsűrűség 1930. évi adatai :					
Bácsalmási járás	78'2	Bajai járás	63'3	Jánoshalmi járás	55'3
Madaras	120'2	Nagybaracska	85'4	Jánoshalma	76'6
Kunbaja	90'7	Hercegszántó	78'0	Mélykút	59'2
Bácsalmás	88'6	Dávod	74'7	Borota	45'9
Tompa	79'1	Bátmonostor	71'5	Rém	40'5
Csikéria	76'6	Felsőszentiván	70'1	Kisszállás	19'6
Tataháza	71'3	Bácsbokod	69'5		
Katymár	67'8	Gara	68'8		
Kelebia	52'5	Vaskút	68'6		
Mátételke	27'6	Csátalja	68'6		
		Csávoly	65'4		
		Szeremle	57'3		
		Bácsborsód	20'3		

A vármegye népsűrűsége 1930-ban 65.3, az egész országé pedig 93.4. Az 1938-ra kiszámított népesség-adat alapján Bács-

megye népsűrűsége 68.9-re emelkedett, ugyanekkor Magyarország népsűrűsége 96.4.

A népesség elhelyezkedése a községeken belül szintén változatos a vármegyében. A külterületi lakosság aránya az össznépeséghez viszonyítva a bajai járásban 12.6, a bácsalmásiban 35.0, a jánoshalmiban 37.0 %, a vármegye egész lakosságának pedig 27.6 %-a lakott 1930-ban külterületen.

A külterületi lakosság arányszámának községenkénti vizsgálata újabb bizonyítékot nyújt ahhoz, hogy a mai Csonkabácsmegye az Alföld és a Dunántúl között átmenetet képez. Azért hangsúlyozom immár másodszor ezt a tényt, mert ennek ismeretében a megye egyes községei között mutatkozó népesedési, gazdálkodási és társadalomszerkezeti eltérések könnyebben megérthetők.

A mai Bácsmegye, táji sajátosságok alapján vizsgálva, tulajdonképpen két részből tevődik össze: a dunántúli jellegű bajai járásból, ahová tájilag még a bácsalmási járás néhány községe is tartozik (Madaras, Tataháza, Katymár és Mátételke), a megye többi 11 községe viszont valójában a Kiskunság folytatása, a Duna - Tisza-köz népének és gazdálkodásmódjának minden sajátosságával.

A jelenlegi közigazgatási határ mindenestre egyáltalán nem igazodik a tájhatárokhoz. Az ebből származó hátrányok ismertetésére azonban e jelentés keretei között nem térhetek ki.

A külterületi népesség községenkénti adatainak számszerű vizsgálata során kiderül, hogy a megye 26 községe közül 6 községben az össznépeség 50—75%-a lakik külterületen, 7 községben pedig (mind a 7 a bajai járásban fekszik) 10 % alatt marad a külterületi népesség aránya.

A külterületi lakosság bekapcsolása a közigazgatás, az iskoláztatás, az egészségvédelem stb. hálózatába igen nehéz problémája Bácsmegyének is, éppúgy, mint az Alföld egyéb törvényhatóságainak. E téren az egyik legfontosabb teendő a mainál sokkal nagyobb úthálózat kiépítése, ami a tanyák és puszták népét egycsapásra közelebb hozná a községekhez és lehetőséget adna a külterületek életszínvonalának lényeges emelésére. A népesebb külterületeken közigazgatási kirendeltségek létesítésével kellene könnyíteni a tanyai lakosság életén.

Az alábbi táblázat módot nyújt arra, hogy néhány község külterületi népességének fejlődését egy aránylag hosszú időközben figyelemmel kísérhessük. Csikéria és Csátalja községek 1910-es adatai hiányoznak.

A külterületi lakosság arányszáma
a megye néhány községében az összlakosság %-ában:

	1910	1930
Bácsborsód	90·3	74·5
Borota	75·0	73·2
Csikéria	—	72·4
Kisszállás	72·5	68·8
Mátételke	54·2	53·1
Bácsalmás	37·5	49·3
Bátmonostor	6·1	9·1
Hercegszántó	14·4	8·6
Gara	4·8	8·4
Szeremle	5·1	7·8
Csátalja	—	7·8
Dávod	4·0	5·6
Vaskút	2·6	4·7

Bácsborsódon a külterületi népesség arányszámának nagyfokú visszaesését nemcsak a még ma is igen gyenge közsésmag fejlődése, hanem főként a Madarászpusztá nevé külterületi határrésznek Madaras községhez csatolása okozta. Bácsborsód egyébként ma is tipikus tanyaközség, közel 16.000 kat. holdján nem egészen 2000 lélek él teljesen szétszórtan,

Borota és Mátételke szintén erős tanyaközségek, ahol a külterületi népesség arányát a nagybirtokok majorjaiban lakó gazdasági cselédség emeli. Borota északi és keleti részén ezenkívül az intenzív szőlő és gyümölcsstermesztés sűrít nagyobb népességet a külterületre (Antallapos, Dzsidaszentkata). Bácsalmáson és Csikérián szintén a belterjes szőlőművelés okozza a népesség nagyobb arányu felhalmozódását a külterületeken. Kisszálláson a Belmajor kivételével valamennyi többi major (Jánostelek, Ivánka, Dongó, Tüskes, Tompa- és Almajor) külterületként szerepel a statisztikában.

A L A K O S S Á G R É T E G E Z Ő D É S E

A vármegye lakosságának foglalkozás szerinti és szociális rétegződésére vonatkozó alább felsorolt adatok az 1930. évi népszámlálás eredményeit tüntetik föl.

Ezek az adatok ma már nem fedik a való helyzetet, hiszen több mint 8 év előtti adatgyűjtés eredményei, egyéb megbízható adatok híján azonban kénytelen vagyok ezekre támaszkodni.

A megye teljesen agrárjellegű, ami a foglalkozási adatokból is kitűnik:

A lakosság foglalkozás szerinti] megoszlása

	<i>absz. szám</i>	%
őstermelés	86.635	79.1
Ipar	11.165	10.2
Közszolg. és szabadi.	2.803	2.5
Keresk. és hitel	2.464	2.3
Nyugd. és tőkep.	1.936	1.8
Közlekedés	1.425	1.3
Egyéb és ismeretlen fogl.	3.040	2.8
összesen	109.468	100.0

A megye néhány községében az őstermelő népesség arányszáma jelentősen kisebb a megyei átlagnál:

Bácsbokodon csak 67.4, Kelebián 72.9, Bácsalmáson pedig 74.6 % az őstermelők aránya. Az ipari népesség Bácsbokodon 16.2 %, Bácsalmáson 12.0 %, míg Kelebián a közszolgálat és szabadfoglalkozás csoportja (4.6 %), továbbá a közlekedésből élők rétege (4.3 %) erősebb a megyei átlagnál, amit a Kelebia-határállomáson működő határforgalmi személyzet (rendőrség, vámórség, vasutasok, stb.) okoz. Ugyancsak Kelebián legerősebb a nyugdíjasok csoportja: 5.5 %.

A kereskedelem és hitel csoportbeliek arányszáma Bácsalmáson és Mélykúton 3.2, Bácsbokodon 2.9, Jánoshalmán 2.8 %.

Az őstermelésből élő népesség fontosabb adatait járásonként külön részletezem:

	Bácsalmási járás absz. sz.	%	Bajai járás absz. sz.	%	Jánoshalmi járás absz. sz.	%	Bács megye absz. sz.	%
Őstermelés összesen	31.889	100·0	30.646	100·0	24.100	100·0	86.635	100·0
Ebből								
I. Mezőgazdasági munkás:								
Kereső 1 kat. hold alatti birtokkal ill. bérléssel	1.115	3·5	1.045	3·4	636	2·7	2.796	3·2
Kereső birtok ill. bérlés nélkül	3.445	10·8	3.515	11·4	2.924	12·1	9.884	11·4
A mezőg. munkásság eltartottjai	6.016	18·8	5.967	19·5	4.762	19·7	16.745	19·3
Mezőg. munkásság összesen	10.576	33·1	10.527	34·3	8.322	34·5	29.425	33·9

II. Gazdasági cseléd:

Kereső	1.286	4·0	1.016	3·3	939	3·9	3.241	3·7
Eltartott	2.042	6·4	1.428	4·6	1.487	6·1	4.957	5·7
Összesen	3.328	10·4	2.444	7·9	2.426	10·0	8.198	9·4

III. Önálló birtokos és bérlő:

Kereső 1 kat. holdon alul	241	0·7	307	1·0	203	0·8	751	0·8
" 1—10 kat. holdig	3.689	11·5	3.110	10·1	2.730	11·3	9.529	11·0
" 10—50 " "	1.400	4·4	1.736	5·6	1.114	4·6	4.250	4·9

Ez a táblázat a mezőgazdasági népesség különböző csoportjait járásonként és megyei összesítésben adja meg és pedig nemcsak abszolút számokban, de a járások, illetve a megye egész mezőgazdasági népességének százalékában is kifejezve,

A mezőgazdasági munkásság aránya legnagyobb a jánoshalmi járásban: Jánoshalmán 38.8 %, Rémen 37.8 %. A másik két járás községei közül Nagybaracsán 48.5, Dávodon 47.2, Tompán 39.3, Bátmonostoron 38.5 és Madarason 37.6 % az 1 kat. holdon aluli birtokkal ill. bérlettel rendelkező és a teljesen nincstelen mezőgazdasági munkásság arányszáma. Nagybaracska, Dávod és Bátmonostor a megye viharsarka, ami annál feltűnőbb, mert a közéjük ékelt német Csatalja község kiscgazdái a megye legmódosabb rétegéhez tartoznak. Ennek a három magyar községnek anyagilag lesüllyedt agrárproletártömegei a csataljai, vaskuti és garai jómódú németiséggel képtelenek versenyezni, a társadalmi különbség évről-évre nagyobb lesz. Gyökeres kormányintézkedések nélkül a helyzeten javítani itt már nem lehet. Tompán valamivel jobb a helyzet a kisszállási uradalom közelsége és a több munkáskezet igénylő szőlőtermesztés miatt. Itt a javítás útja is kézenfekvőbb: kisbérlet a kisszállási latifundiumból. Madaras elesettségének oka egészen különleges: a trianoni határ mintegy 5000 kat. holdat levágott a község területéből s az aránytalanul sűrű népesség életszínvonala leszállt.

A gazdasági cselédek legnagyobb arányban Kisszálláson (81.1 %), Mátételkén (43.9 %) és Bácsborsódon (43.3 %) szerepelnek a mezőgazdasági népességben. Kisszállás egyetlen nagybirtokból álló eszmei község, Mátételke és Bácsborsód pedig az erős középbirtok hazája a megyében. A gazdasági cselédség arányszáma már egymagában mutatja, hogy ennek a három községnek társadalmi szerkezete egészségtelen, tehát megváltoztató.

Az előbbieken során említett 10 községben mindenütt 35 %-on felül szerepel az agrárproletariátus, amihez ha az 1 kat. hold alatti önálló kisbirtokosok és kisbérlők csoportját is hozzászámítjuk, úgy 40—50 %-os arányt kapunk a létminimum határán élő mezőgazdasági népességre.

A kereső mezőgazdasági munkások közül háza vagy hársze volt az 1930-as összeírás szerint a bácsalmási járásban 1630, a bajaiban 1792, a jánoshalmiban 1163, a megyében összesen 4585 egyének.

A NÉPESSÉG NEMZETISÉGI MEGOSZLÁSA

Bács-Bodrog vármegye egyike az ország legkevertebb nemzetiségű törvényhatóságainak. A kis csonkamegye területén találkozik egymással a Duna—Tisza-közé északi részének magyar tömbje Délbácska bunyevác ágával és ugyanitt húzódik át a Dunántúl és a Bánát német szigeteit összekapcsoló sváb vonulat.

A nemzetiségi megoszlás a hivatalos statisztika szerint az alábbi képet mutatja:

A megye össznépességéből

<i>magyar</i>		<i>német</i>		<i>bunyevác</i>	
<i>1910</i>	<i>1930</i>	<i>1910</i>	<i>1930</i>	<i>1910</i>	<i>1930</i>
60.5%	665%	29.3%	25.6%	9.3%	7.4%

Abszolút számokban kifejezve az 1930-as népszámláláskor 72.832 magyar, 28.080 német és 8132 bunyevác élt a megyében.

A nemzetiségek egymás közötti arányváltozását is vizsgálat alá vettem s megállapítottam, hogy 1911 és 1930 között a megye magyar népességének tényleges szaporodása 290 %-ot, a németiség szaporodása 2.8 %-ot tett ki, míg ugyanakkor a bunyevácok száma 8666-ről 8132-re, 6.1%-al csökkent.

A megye közel 30.000 főnyi németisége mindenestre komoly probléma. Tudnunk kell, hogy Pestkörnyék, Baranya és Tolna nagy német tömbjei után Csonkabácska — gazdaságilag független, erős és mint a későbbiek során kitűnik, hódító németisége — az ország német kisebbségének negyedik legnagyobb centruma. A bácskai németiség ereje főként gazdasági téren bontakozik ki. Németek kezén — jelentéktelen kivételtől eltekintve — csak jóminőségű szántóföldeket és kitűnő szőlőket találunk Bácsme gyében.

A bunyevácság pusztuló fajta. Nemcsak lélekszámban nem szaporodnak — amiben nagy része van az asszimilációnak is —, de hangtalanul csúszik ki alóluk a megélhetés alapját képező föld s valahogy az az érzése a szemlélőnek, hogy ők letargikus nyu-

galommal beletörődtek elmúlásukba. Eladó földjeik túlnyomó részét a németiség vásárolja össze.

A nemzetiségek %-os megoszlása járásonként 1930-ban:

	<i>magyar</i>	<i>német</i>	<i>bunyevác</i>
bácsalmási j.	59·3	31·9	8·5
bajai járás	50·6	36·8	11·8
jánoshalmi j.	96·8	2·8	0·2

A jánosfaévi járás öt községi közül egyedül Rémen van lényeges számban nemzetiség: 33·8 %-nyi német (548 fő).

A másik két járás nemzetiségi községeivel egyenként foglalkozom kissé részletesebben, tekintve, hogy ennek a kérdésnek a megyében nagy jelentősége van.

A megye 26 községe közül 10 községben a németek és 9 községben a bunyevácok arányszáma magasabb, mint az illető nemzetiség átlagos vármegyei arányszáma.

A németek %-os arányszáma 1930-ban:

Csatalja	913
Kunbaja	85 5
Vaskút	81.4
Csávoly	64.9
Gara	64.8
Bácsalmás	56.0
Katymár	52.6
Bácsbokod	38.6
Rém	33.8
Bácsborsód	33.8

A 10 község közül 7 községben a németiség abszolút többségben van, Bácsbokodon, Rémen és Bácsborsódon viszont, ha lélekszámban ugyan nem is, de anyagilag feltétlenül a németiség áll a vezetőhelyen.

A legerősebb bunyevác községek: Hercegszántó (azelőtt Szántóvá) 347, Gara 267 és Katymár 25.9 %-nyi bunyeváccal. A magyarság térhódítása a 7 némettöbbségű községben az 1911 — 1930 között eltelt 20 év alatt sokkal változatosabb képet mutat mint a megyében, vagy a járásokban, úgyhogy ezeknek a községeknek nemzetiségi adatait külön kell feltárnom.

Az alább közölt táblázatból kétségtelenül megállapítható ugyan a magyarság fokozatos előrenyomulása, látható azonban az is, hogy ez a gyarapodás egyes községekben csak igen lassú, két községben pedig a magyarság arányszámának lényegtelen növekedésével együttjárt a németiségnek a magyarokénál erősebb tér-foglalása.

	A magyarok		A németek	
	%o-os arányszáma a község egész lakosságából			
	1910	1930	1910	1930
Bácsalmás	33·1	34·1	54·7	56·0
Katymár	8·5	21·3	57·1	52·6
Csávoly	13·8	18·8	69·1	64·9
Kunbaja	13·0	13·1	86·2	85·5
Vaskut	12·4	13·1	80·4	81·4
Gara	2·9	8·3	67·2	64·8
Csátalja	5·9	8·0	93·6	91·3

A vizsgált 20 év alatt Bácsalmás — a megye lélekszámban második legnagyobb községe, járásbírószékhely, adóhivatallal, állami polgári fiúiskolával, stb. — magyarságának arányszáma 1 százalékkal, német lakosságának aránya pedig 1.3 százalékkal emelkedett, Vaskuton pedig a magyarok 0.7 százalékos emelkedésével szemben a németiség 1 százalékos arányszámnövekedést ért el. A legszebben halad a jugoszláv határszéli Katymár község magyarsodása, ahol 1940-re előreláthatólag már 50 % alá fog esni a német anyanyelvűek aránya.

Szociális vonatkozásban külön megvizsgáltam — már amennyire a rendelkezésre álló statisztikai anyag lehetővé tette — a német községekben élő magyarság elhelyezkedését a külterületekről készült adatfelvételek alapján.

Köztudomású, hogy a gazdagabb birtokos réteg télen csak igen elenyésző számban tartózkodik a tanyákon, inkább a községben lakik. A népszámlálás időpontjában (december 31) tehát a külterületek lakosságaként azoknak az adatai nyertek összeírást, akik a népességnek szigorúan csak testmunkát végző rétegéhez tartoznak. A bácsmegyei német községekben élő magyarság tár-

sadalmi elhelyezkedését épp ezért igen jellegzetesen tükrözik az emiuttelt szempontok alapján értékelendő következő adatok:

A magyarok %-os aránya 1930-ban

	<i>a község egész lakosságából</i>	<i>a külterületi lakosságából</i>
Csávoly	18.8	56.3
Katymár	21.3	38.7
Bácsalmás	34.1	37.4
Gara	83	28.9
Csatalja	8.0	26.5
Vaskút	13.1	26.1
Kunbaja	13.1	24.7

A napszámos, hónapos, gazdasági cseléd, de legjobb esetben a törpe- vagy a kisbirtokos élelszintjén élő külterületi lakoságból tehát a magyarok Csávolyon, Garán, Csatalján háromszoros, Vaskuton kétszeres, Katymáron és Kunbaján pedig csaknem kétszeres arányban vannak képviselve, mint a németek.

A magyarság megdöbentő szociális visszaszorítottágát bizonyítják ezek az adatok, amelyeknek láttán gondolkodóba kell, hogy essünk, hiszen ha a „gazdag Bácskában. ilyen sorsban él sok helyen a magyarság, milyen lehet a sorsa másutt?

A tanyai, külterületi élet kulturális és egészségügyi, de a megfelelő úthálózat hiányában emellett még gazdasági hátrányait nem kell részleteznem. Tudjuk, hogy mit jelent állandóan 6—8—10—15 km-nyire lakni a községtől, templomtól, iskolától, orvostól s hogy mit jelent a sárbafulladt, úttalan utakon járni ősztől-tavaszig piacra, üzletbe.

Ebből a tanyai életsorsból a bácsmegyei magyarság alaposan, a németsegnél jelentős mértékben jobban kiveszi a részét, mert míg a magyarok vármegyei aránya 66.5 %, a németeké pedig 25.6 %, addig a megye 30.262 főnyi külterületi lakosából 21.974, tehát 72.6 % a magyar, német pedig összesen 6613, vagyis csak 21.8 %.

TERMÉSZETES SZAPORODÁS A MEGYÉBEN

A háború után Magyarország egyik legkomolyabb kérdésévé vált a népesség természetes szaporodásának állandó csökkenése. Ez a kérdés a nyugati államokban is állandóan foglalkoztatja a közvéleményt, Olaszország és Németország radikális intézkedésekkel szüntették meg a népszaporodás hanyatlását, a legtöbb államban azonban — köztük nálunk is — a népszaporodás csökkenésének megakadályozására alig történt még állami beavatkozás.

Magyarország pedig sokkal kritikusabb helyzetben van, mint a nyugati államok. Minket ugyanis a szlávok erősen szaporodó tömbje ölel körül, aminek következtében középeurópai pozíciónk fokozatosan gyengül, mert a meg nem született gyermekeket pótolni lehetetlen.

Szociális tanácsadói megbízatásom alatt kötelességemnek tartottam, hogy a természetes szaporodás kiemelkedő fontosságú problémáját Bács-Bodrog vármegye községeire vonatkozólag tanulmányozzam. A különböző forrásokból és saját adatgyűjtésből eredő vármegyei anyagot rövid összefoglalásban most jelentésem során adom át a nyilvánosságnak.

A régebbi időkre vonatkozó népszaporodási adatokat dr. Petrilla Aladár: Magyarország népesedési viszonyai 1920-tól 1932-ig c. könyvéből vettem, amely hivatalos adatok alapján készült.

Bács-Bodrog vármegye természetes szaporodása már hosszú idő óta romlik. Petrilla Aladár emiitett könyve szerint a megye élveszületési arányszáma 1920—23-ban még magasabb volt az országos átlagnál, de azóta zuhanásszerűen jóval az alá süllyedt, úgyhogy az 1928—32-es évek átlagában Bácsmegeye élveszületési indexe egy nívón állt már a Dunántúl közismerten egy kés vármegyéivel.

Az arányszámok járások szerinti szétbontásából kivehető, hogy a megye élveszületési hányada a bajai járásban már 1920—23-ban is alacsonyabb volt az országos átlagnál s 1928—

32-re lezuhant az egykehatárra. A bácsalmási járásban 1924—27-ig, a jánoshalmban pedig 1928—32-ben is magasabb volt az élveszületés, mint átlag az országban.

	Élveszületés ^{0 00} ben		
	1920—23	1924—27	1928—32
bácsalmási járás	35·9	27·9	24·3
bajai „	30·8	24·9	20·1
jánoshalmi „	34·6	27·7	26·2
Bácsmegye	33·6	26·8	23·3
országos átlag	31·4	26·9	24·7

A népszaporodás hanyatlása olyan nagyméretű volt a megye területén, hogy az példa nélkül áll az egész országban. Az élveszületési arányszám csökkenése 1920—23 és 1928—32 között ugyanis az összes törvényhatóságok közül Bács-Bodrog vármegyében volt a legerősebb, 30.6 %-os.

A halálozás mértéke jobb volt az országos átlagnál 1920—23-ban a jánoshalmi, 1924—27-ben a bajai, 1928—32-ben a bácsalmási és a jánoshalmi járásban. Az egész vármegye halálozási arányszáma csak 1928—32-ben szállt az országos átlag alá.

A halálozás arányszámának javulása azonban az élveszületési index nagyfokú visszaesését nem bírta ellensúlyozni, s így a megye természetes szaporodásának csökkenése oly erős volt, hogy a természetes szaporodás arányszáma alapján Bács-Bodrog vármegye 1928—32-ben sorrendben rögtön a három legrosszabban szaporodó dunántúli vármegye — Baranya, Somogy és Tolna — után következett. A természetes szaporodás jelzőszámai Petrilla adatai alapján:

	1920—23	1924—27	1928—32
bácsalmási járás	13·3	8·6	7·9
bajai „	9·0	7·2	2·8
jánoshalmi „	13·7	9·5	9·7
Bácsmegye	11·8	8·4	6·6
országos átlag	10·1	9·0	7·8

A megye szaporodása tehát már 15 év óta alacsonyabb mint az országos átlag. A jánoshalmi járás 1928—32-ben 1.9 %-o-el, a bácsalmási 0.1 %-o-el szaporodott jobban, mint a Cson-

kaország, míg a bajai járás 2.8 %-os szaporodási aránya egyike volt akkor a legalacsonyabbaknak az ország összes járásai között s nagymértékben lerontotta az egész megye szaporodási eredményének képét.

A természetes szaporodás indexének csökkenése 1920—23 és 1928—32 között Bács-Bodrog és Tolna vármegyében volt legnagyobb: 44.0 %-os.

Az 1934—36-os évekre vonatkozólag dr. Doros Gábor: Családvédelem c. munkájában találtam a megye néhány községéről élveszületési arányszámokat. Az 1937-38. évek adatait az anyakönyvek bejegyzései alapján magam dolgoztam föl a megye valamennyi községéről.

Az élveszületési arányszámok rohamos csökkenését megerősítően igazolja az alábbi táblázat:

	1000 lélekre esett élveszületés		
	1928—32	1934—36	1937—38
Bácsbokod	17·9	14·1	11·0
Bácsborsód	31·6	17·2	18·9
Bátmonostor	18·6	14·6	11·3
Csátalja	18·6	17·1	15·5
Csávoly	18·2	14·7	15·6
Dávod	25·4	19·7	17·5
Gara	16·9	11·5	11·4
Katymár	18·2	17·3	14·4
Kisszállás	37·7	37·9	29·5
Kunbaja	19·0	12·0	13·4
Szeremle	16·1	12·8	14·5
Tataháza	20·9	16·6	14·5
Vaskut	16·6	11·8	11·0

Mind a 13 itt felsorolt község élveszületési arányszáma 1928 — 32 és 1937—38 között lényegesen csökkent. Egypár községben (Bácsborsód, Csávoly, Kunbaja és Szeremle) 1934—36-hoz képest némileg javult ugyan az arányszám, a csökkenés azonban a legtöbb esetben fokozatos és állandó, jelétül annak, hogy a baj komoly.

A csökkenés nagysága néhány községben egyenesen katasztrófális: Bátmonostoron 39.2 %-al, Bácsbokodon 38.5, Vas-kuton 33.7, Garán 32.5, Kunbaján 29.4 %-al csökkent az élveszületés arányszáma 1928—32 óta. Ez a nagyarányú csökkenés annál inkább súlyosabb, mert ezeknek a községeknek élveszületési arányszáma már 1928—32-ben sem érte el az egykehatárként elfogadott 20 %-o-et.

Kisebb méretű csökkenés állt be a megye négy, szintén az egykehatár alatti születési arányszámu községnek élveszületési indexében: Katymáron 20.8, Csatalján 16.6, Csávolyon 14.2 és Szeremlén 9.9 %-os az élveszületés arányszámának romlása.

Tataházán, Dávodon és Bácsborsódon a vizsgált időszakban zuhant az egykehatár alá az élveszületési arány. A süllyedés legerősebb volt Bácsborsódon, ahol 31.6 %-o-ról 18.9 %-o re csökkent 10 év alatt az élveszületés indexe. A csökkenés 40 %-os. A megye másik uradalmi községében, Kisszálláson is tekintélyes romlás mutatkozik. Bácsborsódon és Kisszálláson — ahol az össznépeesség igen tekintélyes hányadát az uradalmi cselédség és a mezőgazdasági munkásság alkotja, tehát az a két társadalmi csoport, amely országszerte első helyen áll a gyermeklétszám tekintetében — a születési arányszám rohamos visszaesésében kétség-telenül nagy része van annak, hogy e két népréteg szociális helyzete a legutolsó évtizedben, de különösen az 1932-es gazdasági válságmély óta igen alacsony szintre süllyedt. A gyermekáldás korlátozása észrevehetően tért hódít a szociális helyzet züláltsága miatt most már nemcsak a kúsgazdatársadalom körében, de azokban a rétegekben is, ahol eddig a sok gyermek, sok munkaerő elve alapján nem volt ritka a 8—10 gyermekes család.

A mezőgazdasági munkásság és a gazdasági cselédség élet-szintjének sürgős és lényeges emelésével lehet csak a nemzetgyen-gülésnek e röviden vázolt jelenségét megszüntetni. Újra érték-ké kell tenni a gyermeket azzal, hogy a biztos kereseti lehetőséget és az emberi megélhetést megadjuk azok számára, akik fajilag ma a magyarság egyik legértékesebb rétege s hogy a társadalmi kapillaritás biztosításával lehetőséget nyújtunk a gyermekek jövő-jének megalapozására.

A legutóbbi két év népmozgalmi eredményeiből alkotott arányszámokat — az anyakönyvek adatai alapján — a megye valamennyi községéről közlöm:

	1000 lélekre esett		
	<i>élveszületés</i>	<i>halál</i>	<i>term. szaporodás</i>
Bácsalmás	15·3	13·1	2·2
Bácsbokod	11·0	11·6	—0·6
Bácsborsód	18·9	5·8	13·1
Bátmonostor	11·3	13·0	—1·7
Borota	25·8	14·0	11·8
Csátalja	15·5	12·8	2·7
Csávoly	15·6	16·2	—0·6
Csikéria	23·8	16·6	7·2
Dávod	17·5	18·8	—1·3
Felsőszentiván	10·8	13·5	—2·7
Gara	11·4	15·7	—4·3
Hercegszántó	20·0	16·3	3·7
Jánoshalma	19·4	15·7	3·7
Katymár	14·4	12·9	1·5
Kelebia	26·7	12·6	14·1
Kisszállás	29·5	10·5	19·0
Kunbaja	13·4	13·9	—0·5
Madaras	17·1	15·8	1·3
Mátételke	22·3	17·9	4·4
Mélykut	20·8	15·6	5·2
Nagybaracska	16·5	12·5	4·0
Rém	20·2	17·6	2·6
Szeremle	14·5	18·1	—3·6
Tataháza	14·5	14·8	—0·3
Tompa	27·1	16·8	10·3
Vaskút	11·0	14·1	—3·1

Az élveszületés arányszáma legalacsonyabb Felsőszentiván, Bácsbokod, Vaskút, Bátmonostor és Gara községekben, ahol a 12 %-ot sem éri el. További 4 községben 15 % alatt, 8 községben pedig az egykehatár alatt marad az élveszületés indexe. A megye 26 községéből tehát 17-ben a születések aránya nem éri el a

kielégítő élveszületés legalsó határát, a 20 ‰-et. Az egykehatáron áll, illetve valamivel mégis afölött mozog Hercegszántó, Rém és Mélykút arányszáma. Lényegesen jobb eredményt azonban csak 6 község mutat föl: Mátételke, Csikéria, Borota, Kelebia, Tompa és Kisszállás.

A halálozás tekintetében Dávod, Szeremle, Mátételke, Rém, Tompa, Csikéria, Hercegszántó és Csávoly meghaladja a 16 ‰-et, 13 ‰ alatt áll Katymár, Csatalja, Kelebia, Nagybaracska, Bácsbokod és Kisszállás jelzőszáma, míg a legjobb eredményt a megyében Bácsborsód mutatja 58 ‰-nyi halálozással.

A halálozás eredményeit nagyban rontják az évről-évre itt-ott még mindig felbukkanó járványos betegségek. 1938-ban például Tompán és Jánoshalmán vérhas járvány pusztított. Kétségtelen azonban, hogy a vármegye és az OKI összefogásának eredményeként a legutolsó néhány évben közegészségügyi téren hatalmas javulás mutatkozik.

A megye 10 községe természetes szaporodás helyett fogyást ért el. A népesség csökkenése a legerősebb Gara, Szeremle, Vaskút és Felsőszentiván községekben, gyengébb ütemben fogy Bátmonostor, Dávod, Bácsbokod, Csávoly, Kunbaja és Tataháza népe.

Nyugodtan állitható, hogy ezeknek a községeknek a sorsa — ha csak valami lényeges változás nem áll be — a lassú pusztulás lesz, mert emberanyag nélkül képtelenek lesznek ellenállni az őket környező községek népi nyomásának.

A pusztuló községek közül Gara, Vaskút, Csávoly és Kunbaja német községek, Szeremle, Bátmonostor, Dávod és Tataháza népe színmagyar, Felsőszentiván és Bácsbokod pedig háromnyelvű községek. A népesség pusztulásának folyamata tehát nemzetiségi különbség nélkül terjed a megye községeiben. Mégis általánosságban elmondható, hogy a német többségű községekben az őslakosság fogyása sokkal erősebb és főként sokkal régibb keletű, tehát általánosabb, mint a magyar községekben. Hogy a német községekben már szinte életszükségletszerűen egykéznek s hogy ezekben a falvakban a születéskorlátozás már rendszerré vált, az annál kevésbé indokolt, mert épp ezeknek a községek-

nek a népe nem hivatkozhatik a mostoha életkörülményekre és a rossz anyagi helyzetre. Mindenki meggyőződhetik erről egy rövid séta keretében a garai vagy a vaskuti utcákon, ahol a jómód külső jelei lépten-nyomon szembeötlenek, gyermeket viszont alig találunk a fürdőszobás kisgazda lakásokban. A magyar községek közül egyedül Szeremle pusztulása jelent olyan komoly bajt, amelynek orvoslása igen nehéz.

Igen gyenge a természetes szaporodás Madaras, Katymár, Bácsalmás és Rém községekben, a legjobb Kisszálláson, Kelebián, Bácsborsódon, Borotán és Tompán.

Szeremle község őslakossága, hasonlóan az Ormányság falvainak népéhez, már legalább félévszázad óta egykézlik. A gazdag német községek polgárosodó parasztsága viszont gazdagságát, életszínvonalát véli az egykezes segítségével továbbra is biztosítani s nem veszi észre, hogy a pusztulásba rohan. Ugyanez a helyzet Bácsbokodon, Felsőszentivánon és Tataházán is. Bátmonostor és Dávod népét azonban, ellentétben az előbb emiített községekkel, a rendkívül kedvezőtlen életkörülmények (földhiány, munkanélküliség, egészségvédelmi elhagyatottság, stb.) sodorták a pusztulás útjára. A zord szociális klíma eltüntetésével, ami a megye jónéhány községében uralkodik, ezeknek a községeknek a pusztulását feltétlenül meg lehet és meg is kell akadályozni.

A természetes szaporodás legnagyobb Kisszálláson, a megye tipikus zsellér-községében, továbbá Bácsborsódon és a homoki községekben: Kelebián, Borotán és Tompán.

A vármegye valamennyi községe közül a dúsgazdag német községben, Garán a legrosszabb a természetes szaporodás. A vármegyei tisztifőorvos adatai érdekes megvilágításban mutatják be Gara 1937 évi népmozgalmát. Ebben az évben Garán 42 élveszületéssel szemben 73 halálozás történt, a veszteség tehát 31 fő. A születések számának nemzetiség szerinti megoszlása: magyar 7, német 24, bunyevác 11. Ha a születések számát a község nemzetiségi megoszlása alapján számítjuk át %-re, úgy kiderül, hogy Gara község magyar lakosságának élveszületési arányszáma 20.9 %, a magyarok tehát nem egykések, míg a németek és a bunyevácok élveszületése csak 9.5 %.

Szeremle községben az őslakos reformátusság pusztul, a bevándorló katolikusok viszont szépen szaporodnak. Az 1938-as évben például a szeremlei népmozgalmi adatok abszolút számokban, vallás szerint:

	<i>élveszül.:</i>	<i>halál:</i>	<i>term. szap.:</i>
református	4	17	—13
róm. kat.	16	10	6
egyéb	1	2	—1
összesen:	21	29	—8

Ezeknek az adatoknak értékeléséhez ismernünk kell a község egész lakosságának vallás szerinti megoszlását is. Szeremlén 1930-ban 1158 református, 720 róm. katolikus és 45 egyéb valóságú lakos volt.

Az őslakos szeremlei református magyarság pusztulása anynyira erős, oly általános, hogy annak megállításához az EPOL által nemrég kezdeményezett akció elégtelen. Szeremle egy kezését pénzjutalom ígéréssel lehetetlen megszüntetni. Itt a gyermeklétszám alapján progresszív adórendszer és a mai örökösödési rend megváltoztatása szükséges, hogy a pusztulás lejtőjéről visszatérjen a fejlődő magyar életbe az egykés községek kihalni készülő népe. A legutóbbi két év népmozgalmának főadatait járások szerint is összeállítottam:

	1000 lélekre esett		
	<i>élveszül.:</i>	<i>halál:</i>	<i>term. szap.:</i>
bácsalmási járás	18·46	13·68	4·78
bajai „	14·17	14·21	—0·04
jánoshalmi „	21·24	15·31	5·93
Bácsmegeye	17·09	14·57	3·12

Élveszületésben a jánoshalmi, halálozásban pedig a bacsalmási járás áll az első helyen. A bajai járás szaporodása megállt, míg a másik két járás természetes szaporodásának eredménye kielégítő.

A megye általános élveszületési indexe közel három százalékkal alacsonyabb az egykehatárnál s így a természetes szaporodás mértéke is nagyon gyenge, annak ellenére hogy a halálozás arányszáma az átlagos szinten áll.

F Ö L D B I R T O K V I S Z O N Y O K

A vármegye népességének eloszlását, tagozódását és szaporodását ismertető részek után a földbirtokviszonyokról szóló fejezettel a megye szociális helyzetéről írt jelentésemnek ahhoz a részéhez érkeztem, amely bácsmegyei viszonylatban tárgyalja a magyar életnek évek hosszú sora óta annyiszor emlegetett, de még máig is megoldatlan problémáját, a földkérdést.

A földbirtokprobléma jelentőségét, a birtokeloszlás milyenségének szociális vonatkozásait tárgyalnom felesleges. Egyedüli feladatomnak tartom e jelentés keretében rögzíteni azt, hogy Bács-Bodrog vármegye 288.444 kat. hold kiterjedésű területe hogyan oszlik meg a lakosság között.

A földbirtokviszonyokra vonatkozó adataim legfőbb forrása az 1935. évi általános mezőgazdasági statisztikai felvétel alapján készült hivatalos kiadvány, továbbá az ugyancsak hivatalos Gazdacimtár, amely az ország földbirtokosainak és földbérlőinek legfontosabb adatait közli.

A birtokmegoszlás részleteinek tárgyalása előtt a vármegye területének művelési ágak szerinti megoszlását ismertetem.

Bácsmegye területének megoszlása művelési ágak szerint 1935-ben:

	<i>kat. hold.</i>	<i>%</i>
szántóföld	207.992	72·1
kert	1.972	0·7
rét	9·164	3·2
szőlő	19.133	6·6
legelő	18.220	6·4
erdő	17.636	6·1
nádas	1.263	0·4
földadó alá nem eső ter.	13.064	4·5
Összesen	288.444	100·0

A megye tehát szántóföldben igen gazdag terület. Másik jellegzetessége: nagy a szőlőterület aránya Bácsmegyében. Mintegy

háromszorosa az országos átlagnak. Legelőben és erdőben szegény a megye. A szőlőterület magas aránya szociális szempontból előnyös, ezt azonban lerontja az erdő hiánya, amely a mezőgazdasági népesség téli munkanélküliségénél erős szerepet játszik.

A megye szőlőterületben gazdag községei: Csatalján 17,8, Bácsalmáson 16,4, Csikérián 15,3, Borotán 13,1, Kunbaján 12,3, Rémen 12,1, Bátmonostoron 11,6, Kelebián 10,2, Vaskuton 9,9, Jánoshalmán 9,6 % a szőlőterület aránya. Egyáltalán nincs szőlő Kisszálláson, Szeremlén pedig mindössze 1, Mátételkén 4, Felső-szentivánon 8 kat. holdnyi szőlő van.

Legnagyobb erdőterületek községenként: Kelebián 4091, Jánoshalmán 4050, Tompán 1862, Rémen 1804, Kisszálláson 1589 kat. hold. Ebben az öt községben fekszik a megye összes erdőterületének háromnegyedrésze. Nincs erdő Tataháza, Bácsbokod, és Felsőszentiván határában, de roppant kevés Kunbaján, Mátételkén, Nagybaracsán, Garán és Madarason is.

Az elmondottakból következik, hogy a megye legtöbb községében a lakosság főfoglalkozása a szántóföldi gazdálkodás. Kimondottan szőlőművelésből élő rétegeket a megyének csak igen kevés községében találunk, de Jánoshalmán és Kelebián sok család főfoglalkozása a gyümölcsstermesztés.

Ezek után áttérek a földbirtokok számának és területének nagyságcsoportok szerinti részletezésére:

a vármegye földbirtokainak				
<i>birtoknagyságcsoport</i>	s z á m a		t e r ü l e t e	
	<i>db.</i>	<i>%</i>	<i>k. hold</i>	<i>%</i>
5 k. hold alatt	22.266	70,2	33.391	11,6
5— 10 k.hold	4.027	12,7	28.489	9,8
10— 50 „	4.872	15,4	100.379	34,8
50— 100 „	412	1,4	27.885	9,7
100— 500 „	314	0,2	25.504	8,9
500—1000 „	15	—	10.117	3,5
1000 k. hold felett	16	—	62.679	21,7
összesen:	31.742	100,0	288.444	100,0

A megye adatait összehasonlítva a földbirtokmegoszlás országos eredményeivel a következőket állapíthatjuk meg: az 5 kat.

hold alatti törpebirtokok számának vármegyei aránya alacsonyabb az országos átlagnál (72.6), a középbirtokok területének aránya azonban magasabb, mint az országos átlag (103). Bács-Bodrog vármegyében tehát az átlagosnál kevesebb törpebirtokos kezén az átlagosnál nagyobb arányú földterület van, ami ennek a leg-alacsonyabb szinten álló törpegazdarétegnek aránylagos jobb sor-sát igazolja. (Az előző oldalon közölt birtokstatisztikai táblázat dr. Kerék Mihály: A magyar földkérdés c. könyvéből való)

Még jobb ennek a gazdacsoportnak a helyzete a vármegyében akkor, ha nem a birtokukban levő összes, hanem csak a szorosabb értelemben vett mezőgazdasági területben való részesedési arányt fogadjuk el irányadónak. Némethy Béla dr.: Adalékok a földbirtokmegoszlás kérdéséhez (M. Statisztikai Szemle, 1938. aug.) c. cikke szerint ugyanis Bács-Bodrog vármegye szorosabb értelemben vett mezőgazdasági területéből (szántó, rét, kert és szőlő) az 5 kat. hold alatti törpebirtokok 13.7 %-ban részesednek.

Az 5—10 és a 10—50 kat. holdas birtokok területi aránya (9.8 és 34.8 %) szintén jóval magasabb Bácsmegyében, mint általában az országban: 9.2 és 26.1 %. Ez a jelenség is öröndetes, hiszen épp ez a két birtokkategória az, amely az úgynevezett egészséges nagyságú kisgazdaságokat alkotja s amelynek szaporítása a földreformiörekvések centrális gondolata.

Az 500-1000 és az 1000 kat. hold fölötti birtokok aránya a vármegyében ismét kedvezőbb az országos átlagnál:

	<i>500-1000 k.h.-as 1000 k.h. feletti birtokok területe az összterület %-ában</i>	
Bácsmegyében	3.5	21.7
Magyarországon	63	28.9

A vármegye tehát nem tartozik a nagybirtok jellegű megyék közé. Különösen előnyös a helyzet a szorosabb értelemben vett mezőgazdasági terület szempontjából, amelyből a vármegyében mindössze 14.4 %-kal részesedik az 1000 kat. hold feletti csoportba tartozó nagybirtok.

A vármegye birtokmegoszlásának most ismertetett általános adatai alapján arra a következtetésre juthatnánk, hogy komoly mértékű földbirtokprobléma Bácsmegyében nincs is. Ha azonban

közelebről megvizsgáljuk a birtokmegosztás kérdését, kiderül, hogy Bácsm egyében is vannak igen súlyos és égetően sürgős megoldásra váró hibák és aránytalanságok a földbirtokmegosztás terén. A megyében fennálló szociális feszültség főoka épp abban rejlik, hogy a törvényhatóság aránylag kis területén, gyakran közvetlenül egymás mellett fekvő községekben, az aránytalan birtokmegosztás következményei élesen és kiáltóan kiütkeznek.

A túlzottan törpebirtokos községek kiegyensúlyozatlan szociális helyzete épp olyan probléma, mint a másik véglet: a nagybirtok árnyékában tengődő falusi társadalmak.

A törpebirtokok és az 1000 kat. hold feletti nagybirtokok arányszámai már mélyebb bepillantást engednek a birtokmegosztás vármegyei viszonyaiba:

*az 5 k. hold alatti az 1000 k. hold feletti
birtokok aránya az összterület %-ában:*

bácsalmási járás	151	20.2
bajai „	138	4.2
jánoshalmi „	107	39.7

A bácsalmási járásban az intenzív, egyes családoknak egy magában is megélhetést nyújtó szőlőgazdaságok, a bajai járásbar pedig a proletárközségek egészségtelenül elaprózódott törpebirtokai szorítják jóval a megyei átlag fölé ennek a birtokcsoportnak területi arányát. A nagybirtok erős részesedése az összterületből a jánoshalmi járásban feltétlenül egészségtelen még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy a nagybirtok területének jelentős hányada erdő és legelő.

A háború után végrehajtott földreform Bács-Bodrog vármegyében sem hozott lényeges változást a birtokviszonyok terén Eltekintve attól, hogy a földreform eljárás során juttatott birtokcskák önálló megélhetést nyújtani képtelenek tulajdonosaiknak továbbá, ha számításon kívül hagyjuk a földbirtok- és házhely juttatás technikai és pénzügyi bonyodalmaikat, akkor is csak árnyalat változásról beszélhetünk. Bácsmegyében a földbirtokrendezés sorai

4006 földhözjuttatott kapott	6919 kat. hold
és 3180 házhelyhez juttatott kapott	926 „ „
összesen 7186 juttatott kapott	7845 „ „ földet.

A földreform eljárás során juttatott birtokok átlagos területe tehát Bács megyében 1.7 kat. hold, a házhelyeké pedig 460 □-öl.

Bács megyében a földreform során mozgósított terület a megye egész területének nem egészen 3 százalékát teszi csak ki, aminek súlyát azonban némileg emeli az a körülmény, hogy a juttatott terület teljes egészében szántóföld.

Az egyes községek népességének szociális helyzetére rendkívül jellemző a túlságosan elaprózódott törpebirtokok és a 100 kat. holdat meghaladó birtokok területének aránya. Az alább közölt táblázat helyes kiértékeléséhez figyelembe kell vennünk azt, hogy azokban a községekben, ahol jelentős arányú szőlőtermelés folyik, a birtokelaprózódásnak nincsenek olyan erős szociális vonatkozású hátrányai, mint a szántóföldi gazdálkodást folytató községekben. Az első csoportba főleg német, a másodikba viszont inkább magyar községek tartoznak.

<i>Az 5 k. hold alatt</i>		<i>a 100 k. hold feletti</i>	
<i>birtokok %-os részesedése a község egész területéből:</i>			
Csikéria	27·6	Kisszállás	99·8
Bátmonostor	24·3	Tompa	64·8
Madaras	22·8	Mátételke	64·0
Dávod	18·2	Kelebia	63·7
Csátalja	18·2	Mélykut	45·9
Borota	17·3	Borota	40·2
Bácsalmás	17·3	Bácsborsód	40·0
Csávoly	15·8	Csávoly	39·3
Nbaracska	15·6	Madaras	31·1
Tataháza	15·1	Jánoshalma	30·3

Az itt felsorolt községek közül nem egyben 50 %-ot is meghaladja a törpe- és a nagybirtokok aránya: Bortótán 57.5, Csávolyon 55. 1, Madarason 53.9 % A túlzott mértékben nagybirtok jellegű községek után tehát nyomban ezeknek a problémáit kell megoldani az új, organikus földreform mielőbbi megvalósításával.

A földbirtokmegosztás problémáit nemzetiségi szempontok figyelembevételével vizsgálva arra az érdekes eredményre jutunk, hogy a német községek ezen a téren is jóval előnyösebb helyzetben vannak, mint a vármegye magyar községei. A német több-

ségű községekben ugyanis a birtokeloszlás sokkal arányosabb, a nagybirtok szerepe jóval kisebb, mint a magyar községekben, ami kiegyensúlyozottabb szociális légkört és a község társadalmának egészségesebb felépítettségét jelenti.

A megye hét, abszolút többségben német községének
összes területe 81.587 kat. hold, amiből

az 5 kat. hold alatti birtokok területe 12.070 k.h., azaz 14.7%

a 100 kat. hold feletti birtokok területe 16.539 k.h., azaz 20.2 „

az 1000 kat. hold feletti birtokok területe 7.312 k.h., azaz 8.8 „

viszont a tizenkilenc magyar község

összes területe 206.857 kat. hold, amiből

az 5 kat. hold alatti birtokok területe 26.128 k.h., azaz 12.6%

a 100 kat. hold feletti birtokok területe 77.797 k.h., azaz 37.6 „

az 1000 kat. hold feletti birtokok területe 52.410 k.h., azaz 25.3 „

A megye magyar és német községeinek birtokviszonyai között mutatkozó leglényegesebb különbség az 1000 kat. holdat meghaladó birtokok területének arányában van. A magyar községekben a fenti összeállítás tanúsága szerint háromszor annyi a nagybirtok, mint a némettöbbségű községekben. Ennek ismeretében könnyebben érthető, hogy a vármegyében miért él szociális visszaszorítottságban a magyarság és hogy több magyar községből (Kisszállás, Mélykút) miért kénytelen elvándorolni a megélhetését szülőföldjén biztosítani képtelen mezőgazdasági népesség. S hogy az elvándorlás valójában a földbirtokmegoszlással összefüggő elégtelen megélhetési viszonyok következménye és nem a szóbanforgó községek túlnépesedettsége miatt történik, azt a mezőgazdasági népsűrűség később ismertetendő viszonzyszámai kétségkívül bizonyítják.

A szociális szempontból igen sok esetben szintén kifogásolható középbirtokok aránya is jóval magasabb a magyar községekben.

A megye 32 500 k. holdnál nagyobb földbirtokosát az 1935. évi statisztikai összeírás segítségével készült Gazdacímtár alapján nevszerint is felsorolom a birtok helyének és a fontosabb művelési ágak területének feltüntetésével.

<i>A földbirtokos neve és a birtok helye</i>	<i>A birtok összes területa,</i>	<i>e</i>	<i>b</i>	<i>b</i>	<i>ö</i>	<i>l</i>
	<i>területe,</i>	<i>szántó</i>	<i>szőlő</i>	<i>alegelő</i>	<i>az erdő</i>	
1. Boncompagni Józsefné hg. és San Martino Henrik gr.						
Jánoshalmán	4.272	222	100	1.797	2.100	
Kisszálláson	13.694	9.862	—	1.239	1.589	
összesen	17.966	10.084	100	3.036	3.689	
2. Önkormányzati Testületek Kárpótlási Vagyona(ÖTKV)						
Kelebián	7.000	1.090	4	796	4.047	
Tompán	2.656	645	22	73	1.673	
összesen	9.656	1.735	26	869	5.720	
3. Magyar Kat. Vallásalap						
Mélykuton	9.242	8.323	1	157	509	
4. Kalocsai érsekség						
Csávolyon	1.734	511	1	276	907	
Jánoshalmán	2.989	613	1	1.172	968	
Kelebián	96	87	—	1	—	
Szeremlén	997	387	—	15	298	
összesen	5.816	1.598	2	1.464	2.173	
5. Teleki Józsefné gr.						
Bácsalmáson	2.916	2.021	87	297	183	
Kunbaján	49	45	—	—	—	
összesen	2.965	2.066	87	297	183	
6. Tompa község						
Kelebián	358	—	—	358	—	
Tompán	1.755	1.166	—	211	—	
összesen	2.113	1.166	—	569	—	
7. Rosenberg Antal és testvérei						
Borotán	1.914	780	28	719	276	
8. Podmaniczky Endréné br. özv.						
Tompán	1.850	1.318	24	213	187	
9. Weidinger Imre és Zsigmond						
Borotán	1.819	1.114	12	351	154	
10. Vaskut község	1.600	272	—	365	464	
11. Réms község közbirt.	1.520	—	—	1.499	13	

12. Jánoshalma község	1.346	130	—	307	226
13. Madaras község	1.316	239	—	866	12
14. Latinovits János					
Katymáron	807	706	—	7	4
Madarason	452	325	—	34	3
összesen	1.259	1.031	—	41	7
15. Kelebia község	1.134	373	10	372	4
16. Gara község	1.110	277	—	465	12
17. Mélykut község urb.	892	—	—	892	—
18. Rosenberg Emilné özv.					
Mátételke	881	810	—	32	—
19. Csikéria község					
Csikérián	202	18	—	38	10
Tompán	582	458	1	2	—
összesen	784	476	1	40	10
20. vitéz Horthy István id.					
Katymáron	756	597	—	48	26
21. Sivó Ernőné					
Bácsborsódon	342	310	—	—	—
Madarason	401	194	5	66	—
összesen	743	504	5	66	—
22. Nagybaracska község	739	28	—	123	—
23. Hamháber Mihály					
Borotán	730	663	—	6	57
24. Weidinger Dzsó és neje					
Borotán	648	162	10	302	141
25. Bácsalmás község	634	114	1	8	49
26. Schumacher Frigyesné özv.					
Bácsborsódon	633	482	—	14	17
27. Katymár község	614	185	—	61	8
28. Hercegszántó község	561	46	—	212	—
29. Latinovits Oszkár					
Madarason	522	366	10	60	—
30. Mélykut község	503	159	—	—	—
31. Csátalja község	502	41	—	178	—
32. Dávod község	502	31	—	209	—

A birtokok számában és területében a 26. oldalon közölt táblázat és a most felsorolt 32 birtok adatai között eltérés mutatkozik. Ennek az eltérésnek oka abban rejlik, hogy egyes földtulajdonosok, akiknek több község határában egyenkint 500 kat. holdnál kisebb, de összesen azt meghaladó birtokuk van, megyei viszonylatban természetesen 500 kat. hold fölötti birtokosokként jönnek számításba.

A felsorolt birtokok összes területe 73.270 kat. hold, a megye egész területének 25.4 %-a. Az 500 kat. holdat meghaladó nagybirtok érdekkörébe tehát vármegyénk egynegyede tartozik. A községi, közbirtokossági és volt úrbéres birtokok területét azonban a nagybirtok területéből le kell vonni s csak az így megmaradt területet lehet — bizonyos szempontok figyelembevételével — a földreform-eligondolások bácsmegyei realizálásához alapul venni.

A földreform gyakorlati kivitelezőinek figyelmét felhívom az előbb felsorolt 32 nagybirtokról készült alábbi kimutatásra.

A vármegye felsorolt 32 nagybirtokának

	<i>a 32 birtok összes területének</i>	<i>a vármegye összes szántó-, szőlő-, legelő- illetve erdő- területének %-ában kifejezve</i>
<i>szántóterülete</i>	48'0	16'8
<i>szőlőterülete</i>	0'4	16'5
<i>legelőterülete</i>	18'8	75'9
<i>erdőterülete</i>	19'0	79'0

Ezek az adatok érdekes bepillantást engednek a birtokok szerkezeibe. Leginkább szembeötlő, hogy a nagybirtokok összes területének csak 48 %-a szántóföld, míg az egész megyében a szántóföld aránya 72 %. Roppant kicsiny a nagybirtok szőlőterülete, míg a legelő és az erdőterületből háromszoros arányban részesedik Bácsmegyében a nagybirtok.

Ugyanezek az eredmények tükröződnek a közölt kimutatás második oszlopában. Az egész megyének 25.4 %-át elfoglaló nagybirtok a megye egész szántóterületének csak 16.8, szőlőterületének 16.5 %-át, legelő és erdőterületének azonban 75.9, illetve 79.0 %-át birtokolja. Ezek a nagybirtokokra bizonyos mértékben

hátrányos arányszámok azonban a már említett községi, közbirtokossági és úrbéres birtoktestek levonása után lényegesen módosulnak a nagybirtok javára. Vaskút község 1600 kat. holdjából ugyanis csak 272, a rémi közbirtokosság 1520 kat. holdjából semmi, Jánoshalma község 1346 kat. holdjából csak 130 kat. hold a szántóterület, stb.

A földbirtokviszonyokról szóló fejezet nem lenne teljes, ha meg nem emlékeznénk arról, hogy a vármegyében a különféle jogcímen kötött földbirtokok száma és területe mennyi. Az 1935. évi mezőgazdasági statisztika ebből a szempontból is kitűnő tájékoztatást nyújt.

*Bács-Bodrog vármegye korlátolt
forgalmu földbirtokainak
száma területe k. h.*

Kincstári földbirtokok	18	9.982
Községi, városi és th. fb.	54	16.551
Közbirtokossági és volt urbéres fb.	7	2.943
Köz- és magánalapítványi fb.	7	9.439
Hítbizományi földbirtok	1	348
Vitézi telkek	19	372
Róm. kat. egyházi és isk. fb.	72	7.210
Református " " "	5	102
Görög keleti " " "	2	4
Izraelita hitközs. és " "	5	5
Állami, községi, társulati és ma- gániskolai földbirtokok	7	89
Hitelintézeti "	30	760
Egyéb részvénytársasági, egye- sületi, társulati stb. földbirtokok	29	621
Korlátolt forgalmu földbirtokok összesen	256	48.426

Forgalomképesség szempontjából tehát Bács-Bodrog vármegyében majdnem 50,000 kat. hold terület áll ma különböző jogcímen korlátozás alatt, ami a megye egész területének 16.7 %-a. A korlátolt forgalmú birtokok közül a ÖTKV tompa-kelebiai birtoka, a rémi legelőközbirtokosság és a mélykúti volt úrbéres legelőközbirtokosság birtokai, a Vallásalap mélykúti birtoka, a kalo-

csai érsekség 3 nagyobb birtokteste, a hitelintézeti birtokok közül a Délvidéki Közgazdasági Bank R. T. (Szabadka) jánoshalmi és a Bajai Takarékpénztár nagy baracscai birtoka a jelentősebbek.

Hitbizományi földbirtok mindössze egy van a megyében: a Frigyes főhercegi hitbizomány hercegszántói 348 kat. holdas birtoka, amiből azonban 259 kat. hold erdő és 45 kat. hold legelő.

A korlátolt forgalmú földbirtokokon kívül forgalomképesség szempontjából jelentős szerepe van Bács megyében a külföldi állampolgárok tulajdonában levő szabadforgalmu földbirtokoknak. Ebbe a kategóriába a vármegyében aránylag igen nagy terület tartozik, hiszen a megye legnagyobb részét levágta a trianoni határ és emiatt sok földbirtokos él megszállt területen. A külföldi állampolgárok birtokai közül mégis a római Boncompagni József-né hg. és San Martino Henrik gr. kisszállási és jánoshalmi birtoka a legnagyobb, ezenkívül Holländer Lázár szabadkai lakos és a már emiittett Délvidéki Közgazdasági Bank R. T. Jánoshalma határában fekvő birtokai.

Külföldi állampolgárok tulajdonában végeredményben 524 birtok van 21.130 kat. hold összes területtel, amiből 12.202 kat. hold szántó, 569 kat. hold szőlő, 3446 kat. hold erdő és 3716 kat. hold legelő.

A 16 nem községi nagybirtok Összes területe 57.400 kat. hold, amiből 31.965 kat. hold (55.6 %) volt 1935-ben bérbeadva. Bács-Bodrog vármegye ezzel az arányszámmal az országnak azok közé a törvényhatóságai közé sorolható, amelyekben a bérbeadott nagybirtokterület a legnagyobb. Az összes bérbeadott területből 23.719 kat. hold (74.2 %) a nagybérlet és csak 8.246 kat. hold (25.8 %) a kisbérletben hasznosított terület.

A nagybérletben kezelt terület magas aránya szociális szempontból igen figyelemreméltó körülmény, hiszen általánosan ismert tény, hogy a bérleti kezelésben álló gazdaságok mezőgazdasági népességének szociális helyzete rendszerint hátrányosabb, mint a saját kezelésben levő birtokokon élőké.

Bács megyében működik egyébként az ország egyik legrégebb és legnagyobb területű kisbérlet szövetsége a Magyar Kat. Vallásalap Mélykút községben fekvő tinójárasi birtokán. Ez a

földbérlőszervezet már hosszú évek óta olyan példás és követendő működést fejt ki, hogy szükségesnek látom nagy vonásokban annak főbb adatait ismertetni.

A mélykúti OKH fiók 1911-ben 2200, 1922-ben pedig újabb 5000 kat. holdat vett bérbé a Vallásalap azelőtt zsidó nagybérletben kezelt birtokából s azt kisbérletekbe adta ki. Az erdők 1R-hasítása után a kisbériét! terület most 6090 kat. hold, amiből szántó 5849 kat. hold.

Jelenleg 523 kisbérlő működik a bérlőszakcsoporthoz tartozók között, akik közül 238-an 4—5, 177-en pedig 5—10 kat. holdas területet bérelnek. E két csoportba a bérlők 79.3 %-a tartozik.

Az 50 kat. hold feletti 6 bérlő összesen 574 kat. holdat, a legnagyobb bérlő 135 kat. holdat bérel.

Látható, hogy a mélykúti kisbérlők legnagyobb része 10 kat. holdnál kisebb területet bérel, amivel saját kis- vagy törpebirtokát egészíti ki egészséges nagyságú gazdasággá. A nagyobb bérleti területeken több, mint 100 új önálló kisgazdát teremtettek.

A kisbérleti szerződés előírásai szerint a bérlők az alábbi négyes vetéskört kötelesek betartani: őszi kalászos, kapás vetemény és tavaszi kalászos. Négyévenként így minden kat. hold megfelelő (kat. holdanként 160 q) istállótrágyát kap. A vetéskört-beosztás folytán a kisbérlők bérletének negyedrésze más-más táblába esik, tehát hatalmas, 3—400 kat. holdas búza- és tengeritáblák tevődnek össze, aminek előnye, hogy így minden bérlőtagnak jut a jobb és gyengébb minőségű földből egyaránt. A vetéskört, a szakosított megművelés és a trágyázás betartását a bérlőszakcsoporthoz tartozók ellenőrzik.

A kisbérlők ellenőrzött és bizonyos fokig irányított gazdálkodása olyan magas színvonalú, hogy a környékbeli uradalmak terméseredményeivel állja a versenyt.

Elégé kedvezőek a bérlet anyagi feltételei is (kat. holdanként 192.5 kg. búza tőzsdei ára és az adó) s így a kisbérlők gyarapodása is biztosítva van.

A mélykúti kisbérlő szervezet követendő példája országos viszonylatban is a nagy eredményekre vezető, kisembervédő s ezáltal nemzeterősítő föld birtokpolitikának.

A MEZŐGAZDASÁGI NÉPESSÉG SZOCIÁLIS HELYZETE

Az őstermelésből élő népesség szociális gondoskodást igénylő rétegei a mezőgazdasági munkásság, a gazdasági cselédek és a törpe- és kisbirtokosok csoportja. A mezőgazdasági népesség említett csoportjainak helyzete szociális vonatkozásban a vármegye 26 községében rendkívül változatos és roppant szélsőséges. Az egyes községek birtokmegoszlásának struktúrája, a mezőgazdasági népsűrűség, a föld minősége, a mezőgazdasági termények és termékek értékesítési helyzete, a gazdálkodás színvonala, a gazdák tőkeerőssége, az esetleg kínálkozó nem mezőgazdasági jellegű munkaalkalmak mind-mind erős kihatással vannak a mezőgazdasági népesség kereseti és megélhetési viszonyainak alakulására.

Mezőgazdasági népességünk szociális helyzetét determináló most felsorolt tényezők közül néhányal jelentésem előző részeiben már foglalkoztam. E helyen kissé részletesebben a mezőgazdasági népsűrűség vármegyei adatait szeretném tárgyalni.

A mezőgazdasági népsűrűség adatait az 1930-as népszámlálás és az 1935-ös mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtés eredményeinek felhasználásával számítottam ki. Az alább következő adatok tehát a mezőgazdálkodásból élő népességnek a mezőgazdasági művelés alatt álló területre (szántó, kert, rét és szőlő) eső sűrűségét jelzik. A legelőterületet a vármegye községeinek speciális helyzete miatt hagytam számításom kívül. Azokban a községekben ugyanis, ahol jóminőségű legelőterületek vannak, tehát olyanok, amelyek a gazdálkodás és a mezőgazdasági népesség foglalkoztatása szempontjából jelentőséggel bírnak, a legelőterületek nagysága elenyészően kicsiny. (Pl. Kunbaján 5856 k. holdból 6, Tataházán 4535 k, holdból 7, Bácsbokodon 11,108 k. holdból 5 kat. hold csak a legelő stb.) A nagy legelőterületekkel rendelkező községek legelői viszont olyan homokos és futóhomokos, tehát gyakorlatilag olyan hasznavehetetlen legelők, amelyek népességellátóképesség szempontjából nem vehetők figyelembe. A legelő-

területek elhagyásával számított mezőgazdasági népsűrűség tehát bácsmegyei viszonylatban sokkal inkább hű kifejezője a községek telítettségi fokának, mint az az arányszám, amelyet a legelők beszámításával kaptunk volna.

A mezőgazdasági népsűrűség jelzőszámai alapján a vármegye 26 községét három csoportba osztottam, melyek közül az elsőbe az a 13 község tartozik, amelyeknek mezőgazdasági népsűrűsége meghaladja a vármegyei átlagot (63.2). A második csoport 10 községének népsűrűsége alacsonyabb ugyan a megyei átlagnál, azonban még mindig normálisnak nevezhető, míg a fennmaradó 3 község mezőgazdasági népsűrűségének arányszáma országos viszonylatban is úgyszólván példátlanul alacsony.

Bács-Bodrog vármegye 26 községének mezőgazdasági népsűrűsége:

sűrűsége :

Madaras	120·7	Csátalja	62·8	Mátételke	24·9
Tompa	87·7	Tataháza	60·5	Kisszállás	24·6
Jánoshalma	85·9	Katymár	60·4	Bácsborsód	21·4
Nagybaracska	81·8	Fszentiván	60·3		
Kunbaja	79·1	Vaskut	58·5		
Hercegszántó	71·3	Szeremle	58·4		
Bácsalmás	71·1	Gara	56·9		
Bátmonostor	70·7	Borota	53·9		
Dávod	70·4	Mélykut	51·6		
Csikéria	69·8	Bácsbokod	49·2		
Rém	69·4				
Kelebia	68·3				
Csávoly	63·9				

A mezőgazdasági népsűrűség kiszámításánál — a szakirodalom módszerének megfelelően — nem vontam be a számításba az erdőterületeket sem, noha azoknak a munkásság foglalkoztatása terén — különösen az ebből a szempontból legkritikusabb téli hónapokban — nagy szerepe van. Erre a hiányosságra a népsűrűségi adatok kiértékelésénél figyelemmel kell lennünk.

Népsűrűségben Madaras község, amelynek határából a trianoni békeparancs 5000 kat. holdat Jugoszláviához csatolt, messze megelőzi a megye valamennyi községét. A teljesen agrárjellegű,

ezenkívül elég erős arányban középirtokkal rendelkező (a 100 kat. hold fölötti birtokok területe a község egész területének 31.1 %-a) s emellett erősen törpebirtokos (22.8 %) Madaras község egyike a vármegye szociális feszültséggel leginkább telített községeinek. A község társadalmának szerkezetén nem sokat változtatott Madarász-puszta odacsatolása, aminek inkább csak közigazgatási jelentősége van.

Jánoshalmán, Kunbaján, Bácsalmáson, Csikérián, Rémen és Kelebián a sok munkát igénylő szőlőtermelés emeli a megyei átlag fölé a mezőgazdasági népsűrűséget. Tompán, Nagybaracs-kán, Hercegszántón, Bátmonostoron, Dávodon pedig az elaprózódott törpebirtokokon húzódott meg — helyenkint kétségbeejtő nyomorban és elesettségben — aránylag tulsűrű mezőgazdasági népesség. Ezek a községek adják évről-évre a szomszédos nagybirtokok arató, cséplő és szakmánymunkásait. Tompáról Kisszállásra és ÖTKV birtokra, Nagybaracs-káról, Bátmonostorról és Dávodról a pécsi püspökség Mohács-szigeti bérgazdaságába, valamint Baranya-megye egyéb uradalmaiba jár dolgozni ősztől tavaszig a mezőgazdasági munkásság.

A megye német községeinek legnagyobb része — hét közül öt — vármegyei viszonylatban a legkiegyensúlyozottabb népsűrűségű községek közé tartozik. Ezekben a községekben 63.9—56.9 között van a népsűrűség, ami mindjárt jelzi azt, hogy a terület népességtartó képessége nincs túlzottan igénybevéve, tehát a szociális helyzet is kiegyensúlyozottabb, mint az első csoport községeiben.

Három bácsmegyei községben a földbirtokviszonyok következtében annyira ritka még a lakosság, hogy ezekben a községekben nagyobb tömegű agrárnépesség elhelyezése lehetséges. A földreform vármegyei lebonyolításánál e három községben kell a munkát megkezdeni. Mátételkén 3000 kat. hold 12, Bácsborsódon pedig 5000 kat. hold van 21 száz kat. holdnál nagyobb birtokos kezén. A kisbérletek szaporítását célul kitűző földbirtokpolitikának kitűnő talaja lehetne ez a két község. A majdaem 14.000 kat. holdas egyetlen nagybirtokot képező Kisszálláson kellene létesíteni az első bácsmegyei telepes községet. A közel-

jövőben már 100-as népsűrűségű Magyarország nem engedheti meg magának azt a luxust és pazarlást, hogy az Alföld belsejében kellőképpen ki nem használt és a nemzet gerincét képező magyar földművesnép által eléggé meg nem szállott, 20—22-es népsűrűségű területek heverjenek. Itt a trianoni határ közvetlen közelében pedig honvédelmi érdekek is követelik, hogy egy józan földreform mielőbbi végrehajtásával röghöz kössük azt a földművelő népet, amely elsősorban és mindig készségesen száll harcba, amikor a Haza érdeke azt követeli.

A szociális helyzet részletesebb ismertetése során elsősorban a mezőgazdasági munkásság kereseti és megélhetési viszonyaival kell foglalkoznom. Bács-Bodrog vármegyében az 1 kat. hold alatti birtokkal, illetőleg bérlettel rendelkező és a teljesen nincstelen mezőgazdasági munkásság száma, az 1930-as népszámlálás szerint, az eltartottakkal együtt 29.425, vagyis a megye egész őstermelő népességének 33.9 %-a. Ez az arányszám egymagában mutatja, hogy mezőgazdasági munkásnépünk életviszonyainak kérdése mekkora jelentőségű.

A mezőgazdasági munkásság szociális helyzete a foglalkoztatottság mérvétől és a fizetett bérek nagyságától függ.

Tekintve, hogy a mezőgazdasági termelés az év egész tartama alatt nem egyenlő mértékben foglalkoztat munkásokat, ennek következtében a napszám- és szakmáymunkából élő mezőgazdasági munkásság foglalkoztatottsága is erősen hullámzó az év folyamán.

Bács-Bodrog vármegye mezőgazdasági termelésének munkaszükséglete a tavasztól ősziig tartó főidényben, de különösen az aratás és a cséplés tartama alatt több, mint amennyi munkát a megye mezőgazdasági munkásnépe szolgáltatni képes. Az év kevesebb mezőgazdasági munkát igénylő szakáiban viszont, különösen január és február hónapokban természetesen Bácsmegyében is előáll évről-évre a mezőgazdasági munkásság hiányos foglalkoztatottsága, illetőleg a mezőgazdasági munkanélküliség. Kifejezett munkanélküliségről azonban a vármegyének csak igen kevés községében és azokban is az évnek csak igen rövid szakában beszélhetünk.

Matolcsy Mátyás dr.: A mezőgazdasági munkanélküliség Magyarországon c. tanulmányában a kapásnövények arányára, a népsűrűsége és a nagybirtokterület arányára alapított korrelációs számítás segítségével kimutatta, hogy Bács-Bodrog vármegyében a törpebirtokos-napszámosok munkakapacitása teljes egészében kihasználta.

Bács megye mezőgazdasági munkanélküliségének számszerű adatait Szeibert János dr.: Munkanélküliség és napszámber a mezőgazdaságban c. nemrég megjelent munkája nyomán az alábbiakban közlöm:

	<i>Bács megye átlagos Ebből munka- évi munkásszáma nélküli</i>			%
1935	12.331	621		5.3
1936	13.083	695		5.3
1937	13.381	1.019		7.6
1938	13.420	939		6.9

A vármegye mezőgazdasági munkanélküliségének arányszáma az országos viszonyokhoz képest jónak mondható, hiszen a fenti négy évben az országos átlag 22.4, 18.2, 15.1 és 12.5 % volt.

A foglalkoztatottság azonban egymagában még nem biztosítja a mezőgazdasági munkásság kielégítő ellátottságát. Ehhez a fizetett béreknek bizonyos — a megélhetési lehetőségekkel, az árszínvonallal összhangban levő — nagysága szükséges.

Bács megyében, a folyó évtől eltekintve, a legalacsonyabb napszámber megállapítása nem történt meg. Szeibert János dr. írja ezzel kapcsolatban, hogy „e megyékben (Bács-Bodrog és Csongrád) mind az évi, mind pedig a júliusi fizetett napszámber országos viszonylatban is magas; azaz itt nem látszott szükségesnek a napszámbermegállapítás elrendelése..

Szociális tanácsadói megbízatásom alatt az év különböző szakáiban végiglátogattam a vármegye valamennyi községét és a kisgazdaságok, valamint a nagyuradalmak által fizetett napszámberrekről szerzett tapasztalataim azt bizonyítják, hogy a földényben kielégítő a napszámber magassága, a kevesebb munkáskezet foglalkoztató hónapokban azonban — főként a nagyuradalmak-

ban és a magas agrárproletártömegekkel zsúfolt törpebirtokos községekben — bérfizetés szempontjából rengeteg sérelem és méltánytalanság fordul elő.

A hatósági beavatkozást sürgető panaszok és beadványok, továbbá a különféle ügyekben felvett jegyzőkönyvek bizonyossága szerint, ezenkívül saját, hosszú oldalakra terjedő személyes adagyűjtésemé tanúsága alapján állithatom, hogy a mezőgazdasági munkásnép bérkérdését feltétlenül rendezni kell olymódon, hogy az a munkás és a munkaadó érdekeinek egyaránt megfelelő legyen és amellet megszüntesse a két fél között most fennálló feszültséget, amely nemcsak egyéni, de közszempontból is káros.

Az 1939-es évben a vármegye mindhárom járásában megtörtént a legkisebb munkabérek megállapítása. A bajai járásra vonatkozó rendelet június 8-án, a bácsalmási járásé június 1-én, a jánoshalmi járásé pedig július 27-én jelent meg a vármegyei Hivatalos Lapban. A minimális munkabérmegállapítás a bajai járásban órabér, a másik két járásban pedig órabér és napszámber alapján történt.

Az élelmezés nélkül megállapított órabér szerinti rendelkezés értelmében a nyári főidényben a férfimunkások részére fizetendő legmagasabb órabér a bajai járásban 25, a másik két járás területén pedig 27 fillér. A napi élelmezés egyenértéke a bajai járásban 80, a többiben 50 fillér.

A napszámber alapon történt bérmegállapítás értelmében a felnőtt férfimunkás július 1.—augusztus 15. között élelmezés nélkül 3.20 pengőt kap napi munkájáért. Kimondja a jánoshalmi járásra vonatkozó bérmegállapító határozat azt is, hogy július 1.—augusztus 15. közötti időben naponta legalább 13 órát kell munkában eltöltenie a munkásnak, amibe nem számít bele az étkezési és pihenő idő.

Ez utóbbi rendelkezés rengeteg vitát idézett elő. Ugyanaz a munkás ugyanis napi 13 órai munkájáért órabér alapon számítva 3.51 pengőt, napszámberért dolgozva pedig csak 3.20 pengőt kap.

Megengedi a bérmegállapító határozat, hogy egész éven át az átlagos minőségű munkáknál könnyebb természetű munkák

végzése alkalmával (magszedés, gyógynövény termesztésnél begyűjtés, szárítás, gyümölcszedés, szőlő szüretelés, stb.) a megállapított napszám- és órabéreknel 15 %-al kevesebb fizethető. Viszont 20 % felár fizetendő az aratás, cséplés, gabonahordás, mindenemű takarmány-kaszálás, szőlő és gyümölcspermetezés munkáit június 15.—augusztus 31. között.

A minimális munkabérmegállapító rendelkezések a részes, illetőleg természetbeni szolgáltatás fejében végzett munkák díjazására vonatkozólag is tartalmaznak előírásokat. A bérmínimáló határozatok idevonatkozó részét azonban a m. kir. földművelésügyi miniszter, törvényes alap híján nem hagyta jóvá.

Az aratási munkákat általánosságban 11-edrész szem és szalma, illetve szalma helyett bizonyos — azzal egyenértékű — élelemjárandóság fejében, a cséplést pedig 2.75—3.5 %-ért teljesítették a vármegye területén.

A legnagyobb gazdaságok által tavasztól-őszig foglalkoztatott és rendszerint az ország távoli vidékeiről hozatott sommás munkások havi átlagos keresete 70—80 pengő körül mozog, ennek túlnyomó része természetbeni járandóság és bizonyos élelem. Ezek a munkások az aratást és cséplést sok gazdaságban a szakmányszerződésen kívül külön megállapított részes járandóságért végzik.

Több uradalomban súlyos kifogások merültek fel az arató-, cséplő és szakmánymunkások elhelyezése tekintetében. A munkásokat sok helyen minden nemi elkülönítés mellőzésével rendszerint üres istállókban, jobb esetben pajtákban és kocsiszínekben, a minimális egészségügyi követelmények figyelmen kívül hagyásával helyezik el. Legújabbban a munkásság igényessége következtében ezen a téren lényeges javulás mutatkozik.

A bajai járás munkabérmegállapító rendeletében a még mindig szokásos robotkikötések ellen szól a következő szakasz: „Kij mondjuk továbbá a robotmunka és a részeseknek, amennyiben lekötött napszám munkások is, a megállapított órabérenél alacsonyabb díjért való alkalmaztatásának tilalmát. Bácsmegyében, különösen az erősebb kiscgazdák körében szokásos az aratási munkákkal kapcsolatos robotkikötés. A mindennemű érdekképviseleti

védelmet nélkülöző mezőgazdasági munkásság kénytelen családjának téli kenyérmag szükségletét biztosító aratási munka fejében beleegyezni a gazdának abba a kikötésébe, hogy például szüretkor 1—2—3 hétig félnapszámért, vagy a szokásosnál olcsóbb napszámért fog dolgozni.

A legkisebb munkabéreket megállapító rendelkezések eredményessége a munkásság szempontjából nem teljes, mert mindhárom járásban későn, jóval a nagyarányú mezőgazdasági munkák kezdete után kerültek csak nyilvánosságra a rendeletek. A jövőben legkésőbb április 1-ig kell elkészíteni és publikálni a bérmegállapító határozatokat s abba a következő év első 4 hónapját is fel kell venni.

Nem érvényesül azonban kellőképpen a munkabérmegállapító rendelkezések szociális feszültséget enyhítő hatása azért sem, mert azoknak tényleges végrehajtásáról és a végrehajtás hatékony ellenőrzéséről semmiféle szerv sem gondoskodik. Panasz esetén a járási főszolgabíró kivizsgálja és orvosolja a sérelmet, a gyakorlat azonban azt mutatja, hogy a főszolgabíró elé a kiküszöbölendő visszasságoknak csak kis hányada kerül.

Pedig, hogy mennyire szükséges lenne a munkabérendelkezések ellenőrzése, arról nem egyszer volt alkalmam meggyőződni. Jártam olyan gazdaságban, ahol „könnyebb természetű munka. címén úgyszólván mindenkitől levontak 15 %-ot. Bácsmezye egyik nagyuradalmában a gazdasági cselédek hozzátartozóinak napszámkeresetét havonta egyszer fizetik ki, az „egyszerűbb adminisztráció. megokolással.

Természetesen sok vonatkozásban észlelhető lazulás a munkás-etika terén is. Ezeknek a tulkapásoknak oka azonban rendszerint a hiányos megélhetési lehetőségekben rejlik s így nem kétséges, hogy a munkásság mindezt nyomban levetkőzi magáról, amint valójában érvényesül a „tiszteletes munkáért tisztességes bért. eddig bizony csak hiányosan megvalósított elve.

A gazdasága cselédek száma az 1930-as népszámlálás idején 8.198 fő volt Bácsmezgyében, akik közül 3.241 volt a kereső. Legnagyobb gazdasági cselédtömegek a megye következő községeiben található: Bácsalmás 1506, Kisszállás 1193, Bács-

borsod 684, Katymár 432, Mélykút 398, Borota 370, Tompa 370, Jánoshalma 368, Csávolgy 333 és Gara 300.

Foglalkoztatottság szempontjából a gazdasági cselédek nap-számkeresetre utalt hozzátartozóinak helyzete bir jelentőséggel, mert hiszen a cselédség munkakapacitása az egész év folyamán teljesen kihasznált. A cselédviszonyok és gyermekek foglalkoztatottságára ugyanaz vonatkozik, amit a mezőgazdasági munkásságról elmondottunk.

Bérvizonyok terén a bácsmezei gazdasági cselédség ellátottsága az elmúlt szerződési év folyamán a következőképen alakult. Az egészbéres éves közcseléd átlagos járandósága 8 q búza, 8 q rozs, 2 q árpa, 24 kg. só, 2 kocatartás szaporulatával, 400 П-öl kert, 1200 D.öl tengeriföld, 1 tehéntartás (néhol ehelyett napi 1 liter tej vagy minimális pénzbeli váltság), évi 40 pengő készpénz, lakás és fűtés. Ettől a leggyakrabban előforduló cselédbértől felfelé és lefelé egyaránt nagy eltérések fordulnak elő. Sok helyen van baj a cselédeknek kiosztott gabona minőségével: tisztítatlan vagy másodosztályú gabonából kirostált csekélyebb értékű terményt kapnak konvencióba.

A szegődményes földek minősége körül ismét sok visszáságot tapasztaltam. Alig van olyan nagygazdaság a vármegyében, amely évről-évre kifogástalan, trágyázott tengeri földet juttatna cselédjeinek. Ennek a visszaélésnek kiküszöbölése pedig könnyen elérhető azáltal, ha köteleztetnek az uradalmak arra, hogy a cselédség tengeri földjeit minden évben ugyanabban a vetésforgóban adják ki, amelyben az uradalom saját tengerivetése van. A szegődményes föld minősége roppant fontos tényezője a cselédbérenek, mert az abból nyert tengeritermés felhasználásával hizlalja a saját háztartásának téli husszükségletét adó sertést,

A cselédség sertéseinek hizlalásával kapcsolatban lehetőséget kell nyújtani minden sertéstartó cselédnek arra, hogy a gazdaság állatorvosa a cselédek sertéseit az oltóanyag önköltségi áráért, a gazdáéval együtt beoltsa.

Tehéntartásra az uradalmi cselédeknek csak kis hányada képes. Sok gazdaság meg sem engedi a tehéntartást, de ott is, ahol az uradalom azt lehetővé teszi, a cselédség anyagi helyzete

akadályozza meg a tehéntartást. Pedig a sokgyermekes cselédcsaládok tejjelátása szempontjából a tehéntartás jelentősége kiemelkedő.

Ahol a tehéntartást megengedik, ott a tehenet nem tartó cselédek váltság fejében 24—30—36 pengő készpénzt, vagy 1 q búzát és 1 q árpát, vagy napi 1 liter tejet kapnak. A cselédgyermek tejjel ellátásának biztosítása végett egyéb váltsággal nem helyettesíthető napi legalább 1.5 liter tejben kellene megállapítani a tehenet nem tartó cselédek tehénváltságát. Így elérhető lenne az, hogy minden család minimális tejszükséglete biztosítva lenne.

A készpénzjárandóság évi összege úgyszólván gazdaságunként változó. Néhol egyáltalán nem kapnak készpénzt a cselédek, helyenként 20—24—30—32—40 pengő az egész évi pénzber, de van ahol 60—80—100 pengőt is fizetnek. Egyes helyeken fűszerpénz címen évi 8 pengőt adnak a sójárandóság helyett.

A legkülönbözőbb részekből összetevődő cselédbér végeredményben csak azoknak a cselédcsaládoknak képes elsőrendű szükségleteit az egész év folyamán biztosítani, ahol 2—3 gyermeknél több nincs. Köztudomású azonban, hogy épp a gazdasági cselédek-nél ma sem ritka az 5—8, sőt a 10 gyermekes család, amelyek az évi 500—600 pengő értéket képviselő cselédbérből még a vegetatív élethez szükségeseket sem tudják maguknak biztosítani.

Családi pótlék jellegű juttatás van az ÖTKV tompa-keiebiai birtokán, ahol a cselédcsaládok a harmadik gyermektől kezdve minden gyermek után évi 1 q rozsot, továbbá minden 3 év alatti gyermek után napi 2 dl. tejet kapnak a rendes konvención kívül.

A gazdasági cselédség most vázolt hiányos ellátottságán túl — minden törvényes rendelkezés és vármegyei szabályrendelet ellenére — igen sok gazdaságban ma is feltűnően elhanyagolt a cselédlakások állapota. A kettes, sőt négyes közös konyhák, a kamra nélküli lakások ma sem ritka jelenség a megye uradalmában és pedig a bér gazdaságokban és saját kezelésben álló birtokokon egyaránt. Kifogásolható a szobák nagysága is.

Télen viszont a tüzelőanyag kérdés okoz sok gondot és szenvedést a cselédségnek. Az uradalmak legnagyobb részében tengeriszárral, szalmával, tengericsutkával és rőzsével fűtenek a cselédek, kimondott tűzifát vagy szenet a legkeményebb télben is

alig néhány gazdaság ad a cselédeknek. A szabad tüzelés elve csak a bérlevélben található a legtöbb gazdaságban, mert sok helyen még a nehezen égő, nedves, nyers rőzséből is csak szűkösen jut a cselédnek. Rengeteg gyermek megbetegedését okozza egész télen át a hiányosan fűtött cselédszoba.

Közegészségügyi szempontból a cselédlakások nagy része oem megfelelő. Túlnyomó többségben földes szobákban és konyhákban pereg le a cselédek élete. Itt ismét követendő példa az ÖTKV birtok, ahol valamennyi cselédlakás konyhája cementlappal kirakott, a szobák pedig padlósak. Nagyon elhanyagolt az ivóvizet szolgáltató kutak állapota. Az állattartásra is használt, nyílt kutak vize a behulló szemét miatt állandóan szennyezett, de nem egy helyen a kutakhoz túlközel fekvő trágyagödrök és illemhelyek miatt fertőzött is. Az emberi fogyasztásra alkalmas egészséges ivóvíz biztosítása végett valamennyi 300 kat. holdnál nagyobb birtokon mélyfuratú kút fúrását kellene elrendelni. A vármegye intézkedésére Kiszállás Belmajorban az első mélyfuratú kút már az idén elkészül.

A gazdasági cselédség szociális helyzetének megjavítására mielőbb foganatosítandó országos érvényű rendelkezések alkalmaznak csak, amelyeknek végrehajtásáról és a végrehajtás ellenőrzéséről is gondoskodni kell. A többségében színmagyar gazdasági cselédek annyira leszorított, alacsony életviszonyok között élnek, hogy helyzetük megjavítására valójában elérkezett már a tizenkettedik óra.

A törpe- és kisbirtokosok legnagyobb része csak úgy képes magának és családjának szükségleteit biztosítani, ha kis gazdaságának hozamán kívül még napszám vagy más természetű munka vállalásával egészíti ki a család évi bevételét.

A mezőgazdasági kisegzisztenciák bajainak legfőbb forrása, hogy sohasem voltak képesek kellő módon megerősödni. A legkisebb gazdasági megrázkódtatásra is azonnal reagáló törpe- és kisbirtokos réteg szenved a legtöbbet az agrárróló miatt, ők küzdenek — szövetkezeti szervezetek hiányában — a legsúlyosabb értékesítési gondokkal, őket terheli legerősebben a tagosíthatatlanság sok hátránya, de ugyanakkor ők a szenvedő alanyai a háborút

követő sikertelen földreformnak, a házépítési akciónak és őket nyomja legerősebben az antiszociális adórendszer.

Bácsmegyében aránylag még szerencsés helyzetben vannak és kielégítő viszonyok között élnek a párholdas szőlőbirtokosok, akik kora tavasztól késő őszig munkát találnak saját szőlőjükben és gyümölcsösükben, nyáron azonban szakítanak annyi időt maguknak, hogy részaratással évi gabonaszükségletüket megkereshetik. A szőlő- és borértékesítés, az 1939-es évben pedig a gyümölcsértékesítés körül előállott zavarok azonban már ennek a sok idegen munkáskezet foglalkoztató csoportnak megélhetését is bizonytalanná tették.

A szántóföldi gazdálkodást folytató törpe- és kisbirtokosok egyes községekben igen nagy tömegű csoportjának elesettsége a hiányos foglalkoztatottságból ered. Ismeretes, hogy a részben napszámkeresetre utalt és a főleg napszámmunkából élő törpe- és kisbirtokosok országos átlagban a munkával hasznosítható időnek csak mintegy kétharmadrészében vannak foglalkoztatva. A vármegye egyes községeiben ez az arányszám még kedvezőtlenebb. Súlyosbítja ennek a mezőgazdasági rétegnek szociális helyzetét még az is, hogy nem egyenletes a munkaalkalmak eloszlása, úgyhogy a téli hónapokban ennek a néprétegnek jórésze úgyszólván teljesen munka és kereset nélkül áll.

Az új hegyközségi törvény, amely behozta a szőlőtelepítési tilalmat, az eddiginél jóval hátrányosabb helyzetbe juttatja mezőgazdasági munkanélküliség szempontjából a hasznosítatlan homoktalajokkal rendelkező községeket, ahol a múltban a tél folyamán is rendszeresen folyt a telepítésre szánt homokok forgatása és a különféle szőlőújítási munka, ami természetesen sok munkáskezet foglalkoztatott.

A legutóbbi évtizedben elrendelt földadótérítés, az egyszobakonyhás lakások házadómentessége, valamint több más kisémbervédő kormányintézkedés mindenesetre sokat javított a törpe- és kisbirtokos népesség helyzetén. Legnagyobb problémájuk azonban a földkérdés rendezésével és a téli hónapokban is munkaalkalmat biztosító mezőgazdasági ipar széleskörű kiépítésével nyerhet csak megoldást.

A VÁRMEGYE SZOCIÁLPOLITIKÁJA

A megye népmozgalmi, földbirtokmegoszlási és szociális viszonyainak általános ismertetése után foglalkoznom kell a vármegyének a szociális helyzet javítására irányuló tevékenységével is. A vármegye törvényhatósági bizottsága mindenkor a legmesszebbmenő jóindulattal és a legnagyobb megértéssel fogadta és fogadja ma is a megye vezetőinek szociális célkitűzéseit s azok megvalósítása elé akadályt nem gördít. A vezetők és a közönség megértő összefogása természetesen nem maradhat eredmény, siker nélkül. Én e helyen a vármegye szerteágazó szociális munkásságából csak a legfontosabb, legnagyobb hatású intézkedéseket foglalom össze röviden.

Mindenekelőtt a vármegyei közegészségügyi helyzet javítását célzó — vármegyei viszonylatban hatalmas méretű — tevékenységről számolok be, mert ezen a téren nagyarányú haladás tapasztalható a legutóbbi években. A múltban mindössze öt „Stefánia. Anya- és Csecsemővédő Intézet (Bácsalmás, Csikéria, Jánoshalma, Kunbaja és Mátételke) és két községi Tüdőgondozó Intézet (Bácsalmás és Jánoshalma) működött, ma pedig az intézmények egész hálózata szolgálja a falvak népének egészségügyi védelmét.

A vármegye törvényhatósági bizottsága 1936. szeptember havi közgyűlésén magáévá tette azt az alispáni előterjesztést, amelynek értelmében a „Cisztercita Diákszövetség és Délvidéki Otthon. alap felhasználásával kulturális, szociális és egészségvédelmi intézményeket létesít. A határozat jogerőre emelkedése után 1937. augusztusában kezdtek hozzá Bácsbokod, Felsőszentiván, Jánoshalma, Katymár, Kelebia, Madaras, Nagybaracska és Tompa községekben, összesen tehát 8 községben a tervezett „A. típusú, földszintes Zöldkeresztes Egészségház építéséhez. A vármegye 172.000 pengőt költött a nyolc Egészségház építésére, a telket a községek adták. Az Egészségházak fenntartásához évi

15.000 pengővel járulnak hozzá a községek. A várószobából, rendelőből, zuhany és kádfürdőhelyiségből, továbbá védőnői lakásból álló Egészségházak 1938. tavaszán — a jánoshalmi kivételével — megkezdték működésüket. Valamennyi Egészségházhoz mélyfúrású közkutató is készítették. Az Egészségházak közül a bácsbokodi Bácsborsód, a felsőszentiváni Csávoly, a nagybaracska Csatalja község egészségvédelmét is ellátja s így összesen 11 község kapcsolatot kötött a rendszeres egészségügyi szolgálatba. Az Egészségházak megnyitásával megindított zöldkeresztes egészségvédelmi munka kiterjed az anya- és csecsemővédelemre, az ezzel kapcsolatos terhes-gondozásra, valamint az óvodás és iskolás gyermekek egészségügyi ellenőrzésére. Különös figyelmet fordít a fertőző és a nemi betegségek elleni védekezésre és a tuberkulózis elleni küzdelemre. A védőnők szociális téren karöltve dolgoznak a község hivatalos szerveivel és a társadalmi egyesületek vezetőivel. A tanácsadások és védőnői látogatások száma állandóan emelkedik. Most van folyamatban újabb két Egészségház létesítése: Mélykúton és Dávodon, míg a Bátmonostoron felállítandó Egészségház ügye előkészítés alatt áll, az anyagi fedezet ugyanis nincs még teljesen biztosítva, Ezeknek elkészülte után 11 Egészségház 15 község egészségvédelméről fog a 26 községből álló Bácsmegyében gondoskodni.

A legpusztítóbb magyar népbetegség, a tüdőbaj leküzdésére a tüdőbeteggondozást is átszervezte a vármegye. Az eddig működő két községi tüdőbeteggondozó helyett most járasként folyik a tbc. elleni küzdelem. A bácsalmási járásban a bajai kórház filiáléjaként működő 28 ágyas megyei tüdőbórház 40 ágyas kórházzá bővítésekor 10,000 pengőből külön járási tüdőgondozó szárnyépület készül erre a célra, a bajai járásban a vándor tüdőgondozás rendszerét vezette be a vármegye 10.900 pengős Röntgen készülékkel felszerelt autó beállításával, míg a jánoshalmi járásban az Egészségház kibővítésével nyitnak külön tüdőgondozó szárnyat, 10.000 pengős költséggel. Mindkét épület még a folyó évben elkészül.

Tervbevette a vármegye, hogy a bácsalmási és a jánoshalmi járás községei részére is beállít egy-egy tüdőgondozó autót.

A vármegye általános közegészségügyi helyzete kielégítő. A községi orvosok száma 26, Bácsalmáson és Jánoshalmán 2—2 községi orvos van, viszont Mátételke Tataházával, Bácsbokod pedig Bácsborsóddal alkot egy-egy orvosi kört. A magánorvosok száma mintegy 40. Hatósági szülésznő 33, magánbába szintén 33 működik a megyében. A gyógyszerterek száma 17, ezenkívül egy kézigyógyszertár (Szeremlén) és 2 fiókgyógyszertár (Dávodon és Kunbaján) vanJ

Tompa székhellyel állami trachomaorvos küzd a környékbeli mezőgazdasági munkások között igen elterjedt ragályos szembetegség ellen. A trachomások száma 3 év alatt 70 %-kal csökkent.

A községek közül magas volt a csecsemőhalandóság Gara, Hercegszántó, Szeremle és Tompa, a tbc. halálozás Dávod, Felsőszentiván, Gara, Hercegszántó, Katymár, Madaras, Mélykút és Tompa községekben. Az odaadó közegészségügyi munka eredményeként csaknem minden községben lényeges javulás állt be.

A megyében még pár évvel ezelőtt is nagy pusztítást végző tífusz és vérhas megbetegedések száma ujabban öröndetesen csökkent. Ennek oka a jó ivóvizet szolgáltató mélyfúrású kutak számának szaporítása és a megye területén végzett védoltások alkalmazása. Tífusz ellen az utóbbi 3 évben több mint 40.000 egyén, a lakosság egyharmada részesült védoltásban. A diftéria megbetegedések száma az utóbbi években 90 %-kal esett,

A lakosság egészséges ivóvízzel való ellátása végett a legutolsó 3 év alatt mintegy 30 darab új mélyfúrású közkút készült a megyében, legnagyobbbrészt az OKI támogatásával. A megye 26 községében működő jó ivóvizet adó furott közkutak száma 130. Néhány községben (Tompa, Kisszállás) működő furott kut még mindig nincs. A tökéletes vízellátáshoz még legalább 30—40 új kut létesítése szükséges.

Az Egészségházak működése révén remélhetőleg néhány éven belül még nagyobb arányú javulás fog beállni a vármegye egészségügyi helyzetében, aminek itt a gyenge szaporodásu megyében kiemelkedő jelentősége lesz.

A vármegye közjóléti tevékenységét a közjóléti alap 1939. évi költségvetésének ideiktatásával ismertetem. A közjóléti

alap tényleges bevételei 1939. szeptemberéig: államsegély 23.000, vármegyei hozzájárulás 3.200, társadalmi gyűjtés 32.90, ebadóboi tejakcióra 3.000, államsegély tejakcióra 14.452.25, összesen 43.68515 pengő. Kiadások a folyó évben: tejakcióra 14.650.48, inségmunkákra 17.000, tanfolyamokra 98603, Madaras községben tartott ebédeltetési akcióra 2.500, egyéni segélyekre 80, iskolás gyermekek cipőakciójára 20, összesen 35.236.51 pengő. A fennmaradó 8.000 pengőt még ez évben használják fel különböző akciókra (cipő, stb.)

Az állami cukorakció keretében Bács-Bodrog vármegye területén ez év első felében 4890 kg. cukor került szétosztásra a rászorult csecsemők és terhesek között.

Háziipa?! tanfolyamokat ez évben az alábbi községekben tartottak: gyékényfonó tanfolyamot Bátmonostor, Kelebia és Tompa, kosárfonót Bátmonostor, Borota, Dávod, Hercegszántó, Kelebia, Mélykút és Tompa, tengeriháncsfonó tanfolyamot Madaras és háziipari oktatói tanfolyamot Mélykút községben. Különösen jól sikerült a kelebiai és tompái gyékényfonó tanfolyam. Ezekben a községekben a tél folyamán már széles rétegek foglalkoztak a számottevő bevételt biztosító gyékényfonással.

A részben már megalapozott háziipari munkásság nagyobbarányu megindításához szükségessé válik egy olyan vármegyei intézmény létesítése, amely az anyagbeszerzés és értékesítés feladatait látná el. A legalkalmasabb megoldásként kínálkozik a Mélykút községben fekvő s 26.000 pengős költséggel épített Vármegyei Kultúrház épületének felhasználásával egy u. n. vármegyei háziipari központi raktár felállítása, amelynek szerepe az lenne, hogy a közös beszerzés révén olcsóbban látná el nyersanyaggal — esetleg hitelben is — az igénylőket, továbbá, hogy az egyes községekben előállított házipari termékeket központilag értékesítené, illetve, ha az eladás azonnal nem történhetik meg, ugy a beszállított készítményekre forgótőkénének felhasználásával hitelt nyújtana. A vármegye az épület berendezésének költséget hajlandó vállalni, az 5000 pengő körüli forgótőkét pedig az újonnan alakult háziipari szövetkezet nyújthatná ennek a fontos szervnek életrhívásához.

A madarasi ebédeltetési akciót január 1-től április 15-ig és július 1,— augusztus 1. között, tehát négy és fél hónapon keresztül rendezte a vármegye 2500 pengőből, amihez még 500 pengő értékű naturáliával járult hozzá a község. A rosszul táplált iskolásgyermekek kondíciójának javítására szolgáló akció bővítése anyagi okokból, sajnos, lehetetlen.

Ínségmunkákat Bácsalmás, Bátmonostor, Dávod, Hercegszántó, Jánoshalma, Kelebia, Madaras, Nagybaracska és Tompa községekben végeztetett a vármegye. ínségmunka keretében főleg belvízlevezetési és útjavító földmunkákat végeztek. A Jánoshalma határában létesített nemesített földút mintájára a homokvidékek (Borota, Jánoshalma, Kelebia, Rémm, Tompa) külső, kevésbé forgalmas részeinek közlekedési problémáit olcsón és kielégítőn lehetne megoldani ínségmunka keretében.

Napközi otthon a vármegyében még sehol sincs. Folyamatban van a nagybaracscai, madarasi és hercegszántói községi ovodák napközi otthonos óvodává történő átszervezése. Az ezzel kapcsolatos új építkezések anyagi fedezete biztosítva van.

A mezőgazdasági munkássággal zsúfolt községekben olyan napközi otthonnal kapcsolatos óvodákat kellene szervezni, ahol a 3 téli hónap kivételével egész évben folya a gyermekvédelmi tevékenység, mert a munkásnép gyermekei épp azokban a nyári hónapokban szorulnak leginkább gondozásra, amikor az ovodák nyári szünetet tartanak. A nagyobb községekben (Jánoshalma-Bácsalmás és Mélykút) leghelyesebben úgy lenne megoldható a gyermekgondozás problémája, hogy a községek szélén fekvő FAKSZ-os telepeken kéttantermes iskolákat létesítenének, amelyek nyáron napközi otthon céljait szolgálnák, a tanévben pedig a faluszéli nyomortelepek első és második osztályos tanulói nyernének bennük elemi iskolai oktatást, hiszen ezeknek a legapróbb diákoknak nagyrésze kemény télben jó kabát nélkül vagy hóolvadáskor rendes cipő nélkül nem képes a község közepén, a lakásuktól 3—4 km-re fekvő belső iskolába bejárni. Ez a megoldás egyszerre két problémát orvosolna.

Legújabbban merült fel az ÖTKV gazdaság Kelebia községben fekvő Nagykeri-majorja üresen álló épületeinek felhasználá-

sával létesítendő vármegyei gyermeknyaraltató gondolata. A m» kir. Belügyminisztérium illetékes ügyosztálya pártolja az elgondolást, feltételként szabta azonban, hogy előbb műutat építsen a vármegye a majorhoz. Remélhetőleg a mintegy 3 km. hosszúságú műut a közeljövőben megépül s akkor nyaranként több csoportban 2—300 szegénysorsú bácskai kisgyermek üdülhet vízparton és fenyőerdő mellett a kelebiai állami birtokon.

Hihetetlenül elhanyagolt állapotban vannak a megye községeinek szegényházai. Nem is szegényházak ezek, hanem elhanyagolt, piszkos és rendszerint túlzásfolt kunyhók, ahol a tehetetlen, agg beutaltak emberhez nem méltó körülmények között tengődnek.

A szegénygondozás vármegyei megoldására irányuló elgondolás szerint Madarason, Bátmonostoron és Borotán egy-egy járási szegényházat létesítenének, amelyeknek fenntartásához a községek a beutaltak arányában járulnának hozzá. A nagyobb veteményes kerttel és háziipari műhellyel összekapcsolt intézményekben nemcsak, hogy foglalkozást is találnának a szegények, de házi sertéshizlalás, baromfityenyésztés stb. révén annak fenntartását is elősegítenék. A járási szegényházak felépítése azonban fedezet híján, ma még csak távoli terv, melynek kivitelezéséhez állami támogatást remél a vármegye.

Az elmúlt év őszén 10 sokgyermekes szegény család részére 1500 pengős kamatmentes kölcsönt szavazott meg a vármegye törvényhatósági bizottsága családiházépítős céljára. A tervek részletes kidolgozása során kiderült, hogy a fenti összeg az emiitett célra nem elég s emiatt a közeljövőben újabb 15.000 pengőt juttat majd a nemes célra a vármegye. Az egyenként 3000 pengős kamatmentes kölcsönt évi 50 pengős részletekben kell visszafizetni. Mind a 10 ház valószínűleg Vaskút községben épül majd fel.

A megye több községében újra szükség van nagyarányú, állami házépítési akcióra. Jánoshalmán 470, Nagybaracsán 220, Csatalján 42, Katymáron 35, Tataházán 25 család részére kellene családi otthont biztosítani teljesíthető feltételek mellett, felhasználva a FAKSZ akció alkalmával szerzett tapasztalatokat.

A mezőgazdasági munkásság túlnyomó része nem saját házában, hanem bérelt tömeglakásokban lakik, ahol a gyermekek egészségügyi és erkölcsi szempontból nagy veszélyben forognak. Az olasz és a német államrendszerek példájára Magyarországon is lehetővé kell tenni azt, hogy a nemzet életében nélkülözhetetlenül fontos szerepkört betöltő fizikai munkásság szabadidejét egészséges, tiszta, családi otthonban tölthesse el, ahol egésznap munkájának fáradalmait kipihenhetheti.

Bár a vármegye útépitési tevékenysége kifejezetten nem sorolható a szociálpolitikai ténykedések közé, mégis a közlekedési hálózat kiépítettségének nagy szociális vonatkozásai miatt mulaszthatatlanul fontosnak tartom, hogy jelentésem során kitérjek Bács megye útügyi helyzetének ismertetésére is.

Szociális szempontból az úthálózat többszörösen figyelembeveendő. Megépítése alkalmával jelentékeny munkaalkalmat nyújt, megépülte után pedig könnyebb szállítási, értékesítési lehetőséget biztosít a lakosságnak. Különösen fontos ez az erősen tanyás községek népének, akik műutak nélkül ősztől-tavaszig a forgalomtól szinte teljesen elzártan kénytelenek élni. Ma pedig a motoros járművek korszakában a kiépített utak jelentősége még fokozottabb. A gazdatársadalom is érzi, hogy szállítás szempontjából mit jelent a műut s Bács megyében nem egy példa van arra, hogy az úthálózat továbbfejlesztése érdekében anyagi áldozattól sem riadnak vissza a községek és magánosok egyaránt.

A mai Bács-Bodrog vármegyében a háborút követő években műut alig volt. A régi Nagy-Bács megye útépités terén is eléggé elhanyagolta a megyének a mai Magyarországon maradt, legfelső csücskét. Az 1921-es évből származó adatok szerint akkor a Csonkamegye területén mindössze a Baja—Csávoly—Felsőszentiván és a Bácsbokod—Bácsborsód—Katymár közötti utvonalak voltak teljesen kiépítve, továbbá a Bácsalmás—csikériai útnak kb. háromnegyede és ezenkívül Vaskút, Madaras, Gara, Mélykút és Jánoshalma községek belterületén párszáz méteres átkelési szakasz. A megye kiépített úthálózatának teljes hossza alig haladta meg akkor az 50 km-t. Az 1921. óta eltelt 17 év alatt a vármegye vezetősége bámulatos szorgalommal és áldozatkészség-

gel dolgozott a th. közúthálózat fejlesztésén. Az eredmény is jelentős: ma már a megye valamennyi községébe vezet műút.

A nagyszerű fejlődés eredményeit pár adattal számszerűen is regisztrálom:

<i>A th. közúthálózat</i>				
<i>Év</i>	<i>Összes hossza</i>	<i>kiépített hossza</i>		<i>Ut-sűrűség</i>
	<i>km.</i>	<i>km.</i>	<i>%</i>	
1921	268·0	53·8	20·0	33·0
1927	334·0	169·0	50·6	103·8
1933	355·0	259·1	72·9	155·9
1938	385·8	316·6	82·0	190·6

A fejlődés kétségkívül hatalmas: ma már a megye egész úthálózatának 82 %-a kiépített műút, az 1 km²-re eső kiépített úthossz 191 méter, alig kevesebb, mint az országos átlag s a megye kiépített műúthálózata 17 év alatt hatszorosra emelkedett.

Rá kell azonban mutatnom e helyen a megyei úthálózat továbbfejlesztésének szükségességére. A 317 km-nyi kiépített úthálózat a megye valamennyi községét bekapcsolja ugyan a forgalomba, de ezzel a hosszal a megye főúthálózata sem teljes még, a községek egyes határrészeibe szétágazó u. n. bekötőutak hálózatának kiépítése pedig úgyszólván meg sem kezdődött. Hozzávetőleges becslésem szerint még mintegy 150 km. műút megépítése szükséges ahhoz, hogy a 26 község legfontosabb belterületi- és bekötőútjainak hálózata elkészüljön.

A ma érvényben levő útépítési költségek alapján a még szükséges 150 km. ut kiépítése cca. 3 millió pengőt igényel, a feladattal tehát a törvényhatóság önmagában képtelen megbirkózni. Ezt a fontos problémát azonban mégis meg kell oldani, még pedig rövid néhány év alatt.

A költségek egy részére fedezetet nyújt az állam által a milliárdos beruházási programra során útépítésre szánt összegnek Bács megyére jutó hányada. Egy másik részt fedez a th. útalapba évről-évre befolyó összeg. A szükséglet legnagyobb részének előteremtésére pedig az alábbi javaslatokat tartom alkalmasnak.

1) Bács megye az ország egyetlen törvényhatósága, amelynek területén állami út egyáltalán nincs. Ez a tény Bács megyét rop-

pant hátrányos helyzetben tartja a többi törvényhatósághoz képest, hiszen Bácsmegyének egész úthálózatát a th. útalapból kell fenntartania s emiatt új utak építésére bizony évről-évre aránylag igen szerény összeg marad.

A th. útalap 1938. évi költségvetésének új utak építése c. kiadási fejezetéből kitűnik, hogy ebben az évben a vármegye mindössze 6 km. földmunka elvégzésére és 7.9 km. új makadám köpálya építésére tudott csak fedezetet találni, noha az építkezésekhez a m. kir. kereskedelmi minisztérium 22.000 P. segélyt, az érdekelt községek pedig 7.800 P. hozzájárulást adtak. Az új utak építésére előirányzott összeg 141.500 pengő, a th. útalap kiadásainak csak egyötöde, míg a már meglévő úthálózat fenntartási költsége 338.800 pengőt, az összes kiadásoknak majdnem a telét emésztette fel.

Ilyen ütemben a megye teljes úthálózata 20 év alatt épülhetne ki. Ha viszont megszűnik az a méltánytalan helyzet, hogy Bácsmegyében egyáltalán nincs állami út, amikor pl. Békés megyében az összes kiépített utak 37.8 %-a, Hajdúban 35.7 %-a általában a megyékben az egész úthálózat 21 6 %-a állami út, — amelynek fenntartási költségeit is természetesen az állam viseli — akkor Bácsmegye is a mainál jóval gyorsabb ütemben építheti ki úthálózatát.

Az igazságosság is követeli, hogy megszűnjék ez a méltánytalan s az egész megyére igen hátrányos állapot. A Dunántúlt a Tiszántúllal Baja és Szeged között összekötő u. n. Horthy Miklós műutat mielőbb át kell vennie az államnak, nemcsak az említett méltánytalanság kiküszöbölése miatt, de elsősorban azért, mert ennek az országrészeket összekapcsoló útnak fenntartása és a közeljövőben esetleg betonúttá kiépítése vitathatatlanul állami feladatot képez.

A th. útalapból a Horthy Miklós út államosítása esetén mintegy évi 60—80.000 pengő fenntartási költség szabadulna fel s lenne új utak építésére fordítható.

2) Az utkérdés mielőbbi megoldása érdekében alkosson a vármegye szabályrendeletet arról, hogy a már meglévő th. közutak mentén fekvő ház- és földtulajdonosoktól — útépitési cé-

lókra — egyszersmindenkorra bizonyos kulcs alapján kivetendő és 4—5 éves részletben is fizethető útépítési utódíjat szed. Ennek az utódíjnak kivetése indokolt: a ma meglévő műutak ugyanis az egész megye lakossága által fizetett útdoból épültek, méltányos tehát, hogy mindazok, akik már évek hosszú sora óta élvezik a műutak áldásos hatását, sőt a műutak kiépítése folytán házuk és földjük értéke is emelkedett, most, amikor az eddig utnélküli vidékek műúttal való ellátása tovább már nem halasztható, csekély pénzbeli hozzájárulással segítsék elő a megye úthálózatának teljes kiépítését.

Az utódíj kivetése az ingatlanok a műúttól való távolsága arányában történnék, de átlagosan nem haladná meg kat. holdanként a 15—20 pengőt. Ha a műutak mindkét oldalán 2.5 km. mélységben vetnék ki az utódíjat, úgy mintegy 100—120 km. új út építéséhez elegendő összeg állna az útprogram végrehajtásához rendelkezésre.

Igen fontos a kiépített úthálózat minőségi fejlesztése. Ezen a téren Bácsmege még csak a kezdet-kezdetén áll, mert ma mindössze 1.4 km. (Bácsalmáson 0.64 és Jánoshalmán 0.76 km.) átkelési szakasz van ellátva olyan pormentes, nehézburkolattal, amely nemcsak hogy jól bírja az erős forgalmi terhelést, de sokkal kevesebb fenntartási költséget is igényel s így feltétlenül gazdaságosabb, mint a vizeskötésű makadámút. A folyó évben épül még Mélykút községben 1.5 km. kiskockakőburkolat a Horthy Miklós út makadám pályájának felhasználásával és Jánoshalmán kb. 0.8 km. betonkötésű kiskockakőburkolat.

Befejezésül szólnom kell még a homok vidékek Bácsmegeében is kipróbált és bevált utjának, a nemesített földútnak, vagy amint a nép ismeri: az agyagos útnak szerepéről. Az első ilyen agyag és homok keverékéből készített útszakaszt néhány évvel ezelőtt inségmunka keretében építetette a vármegye Jánoshalma község Felsőterézhalom nevű futóhomokos, de elég sűrűn lakott külterületi határrészében. Az agyagos ut kitűnően bevált, a kisebb terhelést jól bírja és különösen nyáron a homokvidékek népének közlekedését nagyban megkönnyíti. Fő előnye, hogy km-ként mintegy 3000 pengőből elkészíthető.

É L E T T É R P R O B L E M Á K

Jelentésem utolsó részében néhány olyan problémát tárok fel, amelyek alkalmasak a megye egyes vidékeinek, esetleg csak néhány község népének életkörülményeit a mainál lényegesen jobbá tenni, a nép életszínvonalát az országos gazdaságpolitikai és egyéb érdekek figyelembevételével emelni. Az itt elmondandók közül nem egy kérdés teljesen helyi vonatkozású csak, annak megoldása kizárólag az illető községet vagy környékét érinti, mások azonban szélesebbkörű jelentőséggel bírnak.

Általános tapasztalatom a megyében, hogy a mezőgazdasági termelés erősen egyoldalú: a szántóföldi gazdálkodás a búza és a tengeritermesztésben merül ki, takarmánynövényeket csak igen kis mértékben, ipari növényeket pedig úgyszólván egyáltalán nem termesztenek a kisgazdák. Ez az egyoldalúság természetesen a gazdálkodás rentabilitását rontja, de szociális szempontból és a népességeitartóképeség szempontjából is hátrányos. Az okszerűbb gazdálkodás egyedül a német községek kisgazdái körében tapasztalható s ez egyik oka annak, hogy a megye magyar népe anyagilag jóval a németek mögött áll.

A magyar községek kisgazdái nagyon elhanyagolják az állattenyésztést. A legelők silányak, szántóföldi takarmánynövényeket nem igen termesztnek s így a téli hónapokban nem tudják kellőképpen táplálni jószágállományukat. A csekély állattartás trágyahiányt okoz, ami pedig a szántóföldek terméshozamának fokozatos csökkenésére vezet. Különösen a bajai járás elesett községeiben (Dávod, Bátmonostor, Nagybaracska) lenne szükség nagyarányú, kedvezményes állattartási akcióra. A:homoki községekben ugyanakkor kecske juttatást kellene lebonyolítani.

A mezőgazdasági termények könnyebb és jobb értékesítését előmozdító mezőgazdasági ipar Bácsmegyében még roppant kezdetleges állapotban van. Komoly mértékben mindössze a malomipar (Bácsalmás, Bácsbokod, Csatalja, Felsőszentiván, Jánoshalma,

Katymár, Kisszállás, Madaras, Mélykút, Tompa) és a szeszipar dolgozik, ez utóbbi főleg a nagybirtokon. Említést érdemelnek még a tejfeldolgozó üzemek, amelyek közül Bácsbokodon működik a legnagyobb.

A mezőgazdasági ipar legkülönbözőbb ágainak kifejlesztését mindenesetre a jövőben a közületeknek is szorgalmazniok kell ingyenes telek juttatásával, adókedvezménnyel, stb. hiszen a munkásság foglalkoztatása szempontjából, ezenkívül a termények értékesítése terén is kiemelkedő jelentősége van az ipartelepeknek.

A megye több községében folyó intenzív sertéshizlalás (évente átlag 80—90,000 db. hizott sertést szállítanak el a megyéből) ellenére sincs semmiféle húsipar. Pedig egy alkalmasan kiválasztott községben létesítendő exportvágóhid és sertésfeldolgozó üzem nemcsak a zsír-, szalonna- és hasítottsertésexportba kapcsolhatná be a vármegyét, de a pesti piacon keresett bácskai sertéshúsnak szalámi és kolbászkészítmények alakjában biztosítana jobb értékesítési lehetőséget. Ugyancsak hiányzik a vágott baromfi szállítást lehetővé tevő baromfifeldolgozó s ennek következtében a megye egész baromfi feleslege egy kiskunhalasi üzemen keresztül értékesül.

A gyümölcsstermeléssel foglalkozó községek népe régóta érzi már a hűtőházak hiányát. Köztudomású, hogy a távolabbi külföldre irányuló gyümölcsexport csak előhűtés alkalmazásával gazdaságos, mert különben igen nagy a megromlás veszélye. A jánosalmi gyümölcspiacról évente átlag 600, Kelebiáról 150—200 vagon gyümölcs kerül elszállításra, amiből 50—70 % jut külföldre. Ennek a teljesítménynek alapján mindkét község méltán tart igényt állami hozzájárulással létesítendő hűtőházra.

A kivitelre nem alkalmas gyümölcsök értékesítése terén nagyfontosságú és igen hasznos iparüzem hiányzik még a megyében: a gyümölcskonzervgyár, ami pedig feltétlenül bőséges és olcsó nyersanyagot találna üzemének folytatásához.

A földművelésügyi kormányzat az alföldi borok jobb értékesítésének előmozdítására két évvel ezelőtt több községben építtetett állami borközraktárakat. Az állami borpincék közül a két legnagyobbat, egyenként 20.000 hl. befogadóképességgel Bácsmegye

két községe: Bácsalmás és Jánoshalma kapta meg. A borközrak-tárak működése a borárak nivellálása és az intervenciós borszőlő és borvásárlás lebonyolítása terén érezhető

Igen sok értéket menthetnének meg az ország gazdasági életének számára a szesztörvény miatt sorvadásra ítélt egyéni szeszfőzdek, az u. n. kisüstök. A fáról lehullott, tehát étkezési célra alkalmatlan barack, szilva, alma és körte pálinkává történő [elfőzése által mindaz a rengeteg gyümölcs, amit ma legfeljebb mint sertéstáplálékot hasznosítanak a gyümölcsstermelő kiscigányok, gyümölcspálinkák alakjában válhatna értékke a magyar élet számára, ha a kisüstök működésének háború előtti rendszere állítatnék vissza. Az ideiglenes gyümölcsstermés miatt elrendelt intervenciós sárgabarackvásárlás megmutatta, hogy a gyümölcserértékesítés körül nagy zavarok és visszasságok uralkodnak. Ezeknek megoldása igen sok kiegészítést juttatna jobb megélhetéshez.

A terményértékesítés, különösen a mezőgazdasági kistermékek (gyümölcs, baromfi, tojás, toll) értékesítése a megyében meglehetősen szervezetlen. A Baja körül fekvő községek terményeit és termékeit a bajai piac veszi fel, a megye többi részéből pedig Budapest felé irányul minden felesleg. A szövetkezeti értékesítés gondolatától a magyar kiscigányok idegenkednek, emiatt a szövetkezeti hálózat nem fejlődött ki és a kistermelők sokszor a legoagyobbfoku bizonytalanságban néznek az értékesítés elé. A termelőtársa dalom kiszolgáltatottságát a tágabb lelkiismeretű kereskedők gyakran kihasználják. Legújabbban több mezőgazdasági cikk bevásárlási árának szabályozása hozott lényeges javulást ezen a téren.

A megye néhány községében szükséges a közigazgatási határok megváltoztatása. Elsősorban Hercegszántón, a megye legdélibb fekvésű községében lenne fontos a község központjától csak mintegy 1.5 km. távolságra fekvő, de már Baranya vármegyéhez tartozó Klágya pusztának közigazgatási átcsatolása. A közel 1000 kat. holdas terület 95 %-ban hercegszántóiak birtokában van. Rendkívül sok visszasságot okoz és a pusztát mintegy 150—200 főnyi lakosának minden életmegnyilvánulását gátolja az, hogy születésbejelentés, adófizetés, járlatlevél, stb. ügyekben a 30

km.-re fekvő Mohácsra kell bejárniok akkor, amikor a lakosok legnagyobb részének Hercegszántón saját háza van és adás-vétel miatt is állandóan Hercegszántóra járnak be. Az átcsatolás telek-önnyvi előkészítése már megtörtént.

Ugyancsak a Mohácsi-szigetből kellene Dávod és Nagybaracska községekhez átcsatolni néhány ezer kat. holdat s azt a végrehajtandó földbirtokreform során kisbérletté alakítani, hogy ennek a két igen elesett és nyomorúságos viszonyok közt tengődő községnek népe életlehetőségekhez juthasson.

A megye két legnagyobb kiterjedésű községének, Jánoshalmának és Bácsalmásnak külterületi határrészein régóta esedékes legalább egy-egy tanyai közigazgatási kirendeltség létesítése, hogy a külterületek egyébként is hátrányosabb helyzetben élő népének ne kelljen minden apró-cseprő ügyben egy-egy munkanapot eltöltenie azzal, hogy a 10—15 km.-re levő községházára bemegy.

Aki a vármegye községeinek életébe mélyebben beletekint, hamarosan észreveszi azt a nagy különbséget, ami a megye magyar és német lakosságának életmódja, életszínvonala között van. A német községekben a kitűnő minőségű szántóföldek és szőlők, az okszerűbb gazdálkodás, az erős állattenyésztés, a szervezet-ebb értékesítés és sok-sok más apró körülmény segítségével és kihasználásával teremtett jólét és civilizáció uralkodik, a magyar községek népe pedig sokhelyen a legnagyobb nyomorban tengeti életét. Kétségtelen, hogy a németiség életkörülményei a telepítés idejéből származó eredetileg is kedvezőbb adottságokon túl későbbi időkből eredő térhódítás következtében jóval kedvezőbbek, mint a magyar községek népének viszonyai. A megye valamennyi községére kiterjedő adatgyűjtésem tanúsága szerint a német községek, tehát a németiség élettere Bács-Bodrog vármegyében jóval nagyobb, tágabb, mint a magyarságé.

Az itt közölt számszerű adatok, amelyek az abszolút többségben német községek lakosságának a megye magyar községeinek területéből történő nettó térhódítását tükrözik, az életszínvonalbeli különbséget részben indokolják. Az adatok a községi kataszteri birtokívek eredményeit tüntetik fel és pedig úgy, hogy pl.

Vaskút lakosságának térhódításából a többi községek Vaskút kárára történt térhódítása már levonott. Vagyis minden német község nettó térhódítását sorolom fel.

Az adatgyűjtés szerint

Csávoly	7 községtől	3032 kat. holdat		
Vaskút	8 „	2944 „ „		
Csátalja	4 „	1880 „ „		
Katymár	4 „	1447 „ „		
Gara	5 „	1405 „ „		
Bácsalmás	13 „	395 „ „		
Kunbaja	4 „	292 „ „	tehát	
összesen	17 községtől	11.395 kat holdat	hódított el	

a mai állapot szerint a 7 némettöbbségű község lakossága.

Vármegyei viszonylatban is jelentős ez a hódítás, de sokkal többet jelent az az egyes német községeknek. Csávoly például a Borota, Mátételke, Bácsbokod, Felsőszentiván és Rém községek határából elhódított területtel saját határát 37 %-kal gyarapította s e térhódítás révén többszörösen kiegyenlítette azt a hátrányt, amit a kalocsai érsekség Csávoly határában fekvő 1734 kat. holdas birtoka a község népének jelent.

Csátalja 27, Vaskút 24, Gara 13, a hét némettöbbségű község pedig általában 14 %-kal növelte a most emiutott térhódítás révén saját községének határát a magyar községek kárára.

Természetes, hogy az elmondottak következtében, ezenkívül a jórészt nem a falvakban lakó nagybirtokosok tulajdonát képező birtokok miatt a magyar községekben sok az idegen élettér, vagyis az olyan terület, amely nem a község lakosságának, hanem a községen kívül élő és a község egész beállítottságától nem egyszer idegen vagy idegenkedő birtokosok érdekkörébe tartozik. Hogy ez a jelenség a község életében, minden társadalmi és kulturális megmozdulásban és általában minden vonatkozásban mekkora hátrányt jelent, azt részleteznem azt hiszem felesleges.

A megye egyik legkedvezőtlenebb életviszonyok közt levő községének, Dávodnak határából például a szomszédos német Csátalja község 285 birtokosa 1811, továbbá 26 garai német 225, 19 hercegszántói lakos 59 és 13 egyéb községben lakó birtokos

22, összesen 343 idegen községbeli lakos 2117 kat. holdat, vagyis Dávod község egész határának 28 %-át tartja birtokában. A dávodi élettér tehát 28 %-kal kisebb, a valódi mezőgazdasági nép sűrűség nagyobb, mint a térhódítást figyelmen kívül hagyó számítások mutatják. A dávodiak életszintje ennek következtében alacsonyabb, viszont az elhódított terület a csataljai és garai németiség anyagi erősödését szolgálja.

A német községek népe a magyarsággal ellentétben a legmesszebbmenően igyekszik minden idegen hódítást lehetetlenné tenni. Csatalja határából mindössze 113 kat. hold (16 %), Gara területéből 187 kat. hold (17 %), Vaskútéből 598 kat. hold (4.8 %), Kunbaja határából pedig 295 kat. hold (5.0 %) van idegen községben lakó (de szintén jórészt német) birtokosok tulajdonában,

Le kell rögzítenem az alkalommal azt is, hogy a vármegye földjéből milyen arányban részesedik a zsidóság. Az ebből a szempontból végrehajtott hivatalos adatgyűjtés összesített eredményei szerint a vármegyében 135 zsidó birtokos tulajdonában összesen 7087 kat. hold terület van, ami a megye egész területének 2.4 %-a. Jelentős zsidó birtokok vannak Borotán (3333 kat. hold), Bácsborsódon (1076 kat. hold), Mátételkén (1068 kat. hold), Jánoshalmán (709 kat. hold), Bátmonostoron (241 kat. hold), Bácsbokodon (173 kat. hold) és Bácsalmáson (105 kat. hold). Megemlítendő még, hogy Kelebián 65 kat. hold szőlő van zsidókézből. A zsidók által bérelt terület nagysága a megyében 25.000 kat. hold körül van s így 30.000 kat. holdat meghaladó terület (a megye területének kb. 12 %-a) áll közvetlenül vagy közvetve zsidó vezetés és irányítás alatt, a zsidóság érdekeinek szolgálatában.

A megye szociális helyzetét a most röviden vázolt életproblémák megoldásával javíthatjuk meg lényegesen.